

Economisch - Statistische Berichten

45e JAARGANG - 30 NOVEMBER 1960 - No. 2263

PERSONEELTEKORT?

Mechaniseer uw administratie met gelijktijdige invoering van:

- Variabele budgettering
- Kostenbewaking
- Kalkulatie d.m.v. uurtarieven
- Taakanalyse
- Prestatiebeloning, enz.

G. C. HOLLANDER, BEDRIJFSECONOOM
met 20 jaar praktijk, is direkt beschikbaar

Adres: WOLWEVERSHAVEN 40 - DORDRECHT - TELEF. (01850) 86 32
S.v.p. van 9.- tot 11.- uur

Het Centraal Planbureau te Den Haag zoekt voor 'een leidinggevende functie een

academisch gevormde econoom

met praktische ervaring op het gebied van economisch-statistisch researchwerk. Het toe te kennen salaris is afhankelijk van ervaring. Max. aan de functie verbonden bezoldiging f 1472,— p. m. (excl. huurcomp. en vakantie-toelage). Soll.brieven aan het bureau Personeelsvoorziening van de Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1, Den Haag, onder vermelding van no. 2772/7188 (in linker bovenhoek env. en brief)

*U reageert op annonces in „E.S.B.”?
Wilt U dat dan steeds kenbaar maken!*

Technische Hogeschool Delft

Curatoren roepen sollicitanten op voor een

ORGANISATORISCHE FUNKTIE

Gevraagd wordt een academicus met ruime organisatorische ervaring en leidinggevende capaciteiten.

Hij zal als medewerker van de bibliothecaris deze zoveel mogelijk ontlasten van het dagelijks beheer (Materieel, personeel en administratief) en hem bij afwezigheid op dit gebied vervangen.

Kennis van het bibliotheekwezen strekt tot aanbeveling, maar is niet noodzakelijk.

Aanstelling zal, afhankelijk van opleiding en ervaring, geschieden in het wetenschappelijk-ambtenarenrangstelsel.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan het Hoofd van de Afdeling Personeelszaken, Julianalaan 134, te Delft, onder vermelding van no. Bib.30.

Financiering
en verzekering
van invoer-
uitvoer-
en
transito-zaken

R. MEES & ZONEN
ROTTERDAM

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010 of 01800) 5 29 39. Administratie:
(010 of 01800) 3 80 40. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zonen, Rotterdam. Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Postkantoor Westzeedijk, Rotterdam-6.

Advertenties. Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 6 93 00, toestel 1 of 3).

Advertentie-tarief f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgave van redenen te weigeren.

Culturele consumptie

De ongeëvenaarde welvaartsstijging in de hoogontwikkelde landen is het onderwerp van vele sombere cultuur-sociologische bespiegelingen. Een voorbeeld hiervan is Vance Packards „The waste makers” ¹⁾. Volgens deze auteur zal de voortzetting van de huidige „American way of life” moeten leiden tot de noodzaak van een steeds genotzuchtiger levensstijl om de spanning tussen produktiepotentieel en afzetmogelijkheden op te heffen. Als een tegenpool van deze melancholie is onlangs Ernest Zahn „Soziologie der Prosperität” ²⁾ verschenen. Is op Packard c.s. de uitspraak van Oscar Wilde: „The cynic knows the price of everything and the value of nothing” enigszins van toepassing, Zahn, doet denken aan de onsterfelijke Pangloss in Voltaires „Candide”, die meende in de beste van alle mogelijke werelden te leven: „Ceux qui ont avancé que tout est bien ont dit une sottise; il fallait dire que tout est aux mieux”.

Zahn ziet, evenals Packard, als het probleem van de economie niet meer het opheffen van het gebrek, doch het „kwijtraken” van de overvloed. De consumptie neemt hierbij de centrale plaats in. De tegenwoordige consumptiegewoonten en -stimulering worden echter door hem gewaardeerd als een vooruitgang met ongekende perspectieven voor een verrijking van het menselijk leven. Het verdrijven van technische verbeteringen door stijlverbeteringen bij het steeds sneller introduceren van nieuwe modellen is geen verspilling doch wordt bejubeld als esthetische verfijning en maatschappelijke sublimering. De verkoopfunctionarissen zijn niet slechts uitvinders van verborgen verleidingen, doch „missionarissen van de consumptie met de reclame als nieuwe boodschap” waarin een beroep wordt gedaan op de wil naar vooruitgang. Het al dan niet overeenstemmen van de gesuggereerde voortreffelijkheden van de produkten met de betekenis van de associaties die door de reclame worden opgeroepen. Wij illustreren: „deze zeep schept vrouwelijke schoonheid”; de aard van de hiermede samenhangende esthetische, erotische en andere associaties met hun sociale status zijn belangrijker dan het door het wassen met die zeep verkregen effect. Niet de technische maar de sociale en culturele kwaliteit van het produkt is primair.

Het afbetalingskrediet leidt niet tot een onverantwoord

opzweepen van het verbruik, doch is een nieuwe vorm van sparen en biedt nieuwe levensmogelijkheden, welke een gunstige ervaring heeft opgeleverd. Het aanschaffen van meer dan één auto per gezin is veelal noodzakelijk door de afstanden die het gezin moet afleggen. Het typerende goederenbezit van de moderne tijd zijn consumptiegoederen (auto, t.v., wasmachine) en niet meer produktiegoederen (huizen, grond enz.). Het gebruik hiervan is niet alleen maar consumptie, doch vertegenwoordigt een nieuwe levensstijl. De afwijzende kritiek op het niveau van de huidige vrije-tijdsbesteding wordt niet gesteund en de mogelijkheden van scheppende activiteiten worden benadrukt. In deze sector komt juist de gesublimeerde consumptie tot uiting.

In tegenstelling tot Pangloss is Zahn er zich van bewust dat de bestaande wereld nog niet geheel volkomen is. Het tegenwoordige maatschappelijke kernprobleem is: hoe is cultuurpolitiek als consumptiepolitiek mogelijk? De auteur gelooft in een cultivering van het commerciële leven in plaats van in een commercialisering van de cultuur. Hiertoe moet de mens als consument echter een kritische houding en zelfbeheersing kunnen opbrengen. De huidige welstand is nog vol ongerijmdheden en tegenspraken: gezinnen met een luxueus t.v.-toestel, doch met een achterstand op andere gebieden; het samengaan van het achterwege blijven van dringende overheidsvoorzieningen met grote bestedingen ten behoeve van onbenulligheden in de particuliere sfeer.

Zahns waarde-oordeel over de moderne consumptieverschijnselen achten wij te positief. Het is voorts dubieus of zijn beschrijving van feitelijke verschijnselen, bijv. de ervaring met het afbetalingskrediet, steeds voldoende gefundeerd is. Ook ontbreekt in voldoende mate het besef dat in de praktijk de soevereiniteit van de consument veelal een fictie is. In het korte bestek van dit artikel kunnen niet alle facetten van het besproken werk naar voren worden gebracht. Onze kritische toon over de zonnige visie van de auteur mag niet de indruk wekken dat het geen verdienstelijk boek is. Integendeel, met een bewonderingswaardig beeldend vermogen is de stof behandeld. De noodzakelijke samenhang tussen de moderne massa-productie en de gedemocratiseerde massa-consumptie is duidelijk uiteengezet. Sociaal-psychologische aspecten van de consumptie, die als data in de economische wetenschap veelal een eenzijdig utilitaristische achtergrond hadden, of nog „lege dozen” waren, zijn op een boeiende wijze belicht.

Rotterdam.

Drs. M. HART.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Culturele consumptie, door Drs. M. Hart.....	1139	Fiscale discriminatie van het vrije beroep en het eigen bedrijf? door C. P. A. Bakker met een naschrift van Drs. O. C. de Boer.....	1150
Vrijheid en onvrijheid in het vervoer, door Mr. A. M. van Dusseldorp	1140	Televisiebezit hangt samen met welstand, door Drs. H. Lange.....	1153
De mogelijkheden tot vermindering van de agrarische beroepsbevolking, door D. B. Baris en Drs. R. Rijnveld	1144	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman	1154
Levensverzekering in het eerste halfjaar 1960, door J. B. Booij.....	1147		

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: J. J. Hartemink.
COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

De vraag, of in het vervoer een zekere mate van marktordening noodzakelijk is, wordt in het algemeen bevestigend beantwoord. Verdeeldheid bestaat over de wijze waarop deze moet plaatsvinden: door capaciteitsbeheersing of door een prijzenregime, of door beide. De Nederlandse opvattingen gaan in de richting van eerstgenoemde mogelijkheid. Capaciteitsbeheersing, wil deze in staat zijn te beantwoorden aan de vervoerspolitieke desiderata, waaronder begrepen de eis tot stabiele vervoersprijzen, zou evenwel een ingrijpend systeem vereisen en waarschijnlijk zelfs ook dan niet tot de gewenste resultaten leiden. Het doorvoeren van zulk een systeem zou bovendien voor de vervoersondernemers, in het bijzonder in het geregelde vervoer, zeer waarschijnlijk minder acceptabel zijn dan een prijsregeling. De marktordening zal moeten bestaan uit een combinatie van capaciteitsbeheersing en prijsregelingen en zoveel mogelijk op ondernemersniveau tot stand moeten worden gebracht. Het is de taak van de Europese overheidsorganen hiervoor de gezamenlijke fundamenten te leggen.

Vrijheid en onvrijheid in het vervoer

De noodzaak van marktordening.

Men zal moeilijk kunnen beweren dat het de laatste tijd in Nederland ontbreekt aan belangstelling voor vervoersvraagstukken. Nauwelijks was het Binnenscheepvaartcongres, waar de produktiviteitsaspecten in het vervoer nader werden belicht, achter de rug of de vervoerswereld kon kennis nemen van de inzichten van de Voorzitter der Commissie Vervoervergunningen, Mr. J. van Andel, over het te voeren binnenlandse vervoersbeleid. Hierop sloten min of meer aan de beschouwingen, eveneens uitgesproken op een lunchbijeenkomst van het Verkeersinstituut, van Drs. B. J. Udink over het vervoersbeleid binnen de E.E.G. Vrijwel tegelijk daarmede verscheen de publikatie van de studie van de hand van Prof. Dr. C. J. Oort: „Het marginalisme als basis voor de prijsvorming in het vervoerswezen”, terwijl een en ander werd afgerond — men zou bijna van een voortreffelijke regie achter de schermen kunnen spreken — door de officiële verklaring van Mr. J. J. Oyevaar, namens de Commissie voor de Scheepvaartbelangen van de Kamer van Koophandel te Rotterdam, over de Europese vervoerspolitiek.

In al deze uitingen — behalve de eerstgenoemde welke niet direct het onderwerp der vervoerspolitiek raakte — valt een eenstemmigheid waar te nemen over de te volgen vervoerspolitiek, welke zeer kort aldus zou kunnen worden samengevat: „eventuele marktordening, indien en voorzover noodzakelijk, moet worden verkregen door reguleringsmaatregelen aan aanbodzijde (dus capaciteitsbeheersing); de prijsvorming dient in ieder geval vrij te blijven”.

De erkenning van de noodzaak van een zekere marktordening in het vervoer is in Nederland bepaald niet nieuw. Reeds vóór de laatste oorlog heeft zich in het binnenlandse vervoer een ordeningsproces voltrokken, hetwelk zijn afronding vond in de Wet Autovervoer Goederen, de Wet Autovervoer Personen en de Wet Goederenvervoer Binnenvaart.

In het internationale vervoer daarentegen werd het geloof in de volstreekte economische vrijheid van de vervoersondernemer onverminderd gehandhaafd en het aanvaarden van een bepaalde mate van marktordening moet dan

ook in zekere zin als een principiële wending in het officiële vervoerspolitieke denken worden gezien.

Geheel zonder grond is deze koerswijziging niet. Het is een voor niemand verborgen gebleven verschijnsel dat, temidden van een vrijwel universeel heersende hoogconjunctuur, het vervoerswezen nu al jaren op slechts povere rendementen — in vele gevallen zelfs negatieve — moet wijzen, ondanks de essentiële rol, welke het vervoer bij de produktie en distributie van de goederen, waarop de winsten worden behaald, vervult. Men is in brede kring gaan inzien, dat niet langer alle schuld kan worden geschoven op de „gemeinwirtschaftliche” taken van bepaalde vervoerstakingen, omdat bijv. de zeescheepvaart, die deze taken niet zijn opgelegd, evenzeer onder de slechte vervoersconjunctuur te lijden heeft. Het is dan ook logisch dat de verklaring voor eerdergemeld verschijnsel meer en meer wordt gezocht in de economische hoedanigheden van het vervoer en dat men zich bezint op remedies in de richting van marktordening.

Capaciteitsbeheersing of een prijzenregime?

De nieuwe vervoerspolitieke visie wil echter geenszins zeggen dat het vraagstuk: vrijheid of onvrijheid in het vervoer, nu is opgelost. Integendeel, het heeft zich slechts verplaatst en wordt, op zijn nieuwe standplaats, onverminderd voortgezet. De grote strijdvrage is thans: hoe moet, overtuigd zijnde dat op grond van de „bijzondere aspecten” van het vervoer volledige vrijheid niet altijd gewenst is, regulering plaatsvinden: door het in de hand houden van het aanbod van vervoersdiensten, dus door capaciteitsbeheersing, of door rechtstreekse bemoeiing met de vervoersprijzen? Deze strijdvrage heeft te meer betekenis gekregen nu het E.E.G.-verdrag zich ook tot het vervoer uitstrekt en dus, zoals het heet, een gemeenschappelijke vervoersmarkt binnen de E.E.G. zal worden gecreëerd, hetgeen een gemeenschappelijke vervoerspolitiek vooropstelt.

De officiële Nederlandse inzichten gaan, blijkens de zoëven vermelde beschouwingen, een duidelijke kant op: capaciteitsbeheersing zal de grondslag zijn, waarop het vervoersbestel dient te worden opgebouwd. Nu denke

men niet dat hetgeen hier wordt gelanceerd, een novum is. Alles wat in dit opzicht recentelijk is gezegd en geschreven, is 27 jaar geleden reeds precies zo naar voren gebracht door Prof. Mr. F. de Vries. Zijn lezing voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in 1933 („Beginselen van verkeers-economie”) bijv. had heden ten dage op een lunchbijeenkomst uitgesproken kunnen zijn. Ook daarin vindt men reeds een analyse van de economische eigenaardigheden van het vervoer en de daaruit te trekken conclusie dat volstrekt vrije concurrentie uiteindelijk tot nadeel van alle betrokkenen moet leiden. En ook Prof. De Vries beveelt daarom aan, door het aanbod van vervoerscapaciteit in de hand te houden, de nodige marktordening te scheppen.

Was Prof. De Vries zijn tijd zover vooruit of zijn de huidige vervoerspolitici weer op het punt van 1933 teruggekeerd? Wij zouden op deze vraag hier niet willen ingaan; wél willen wij wijzen op het feit, dat de theoretische vervoerseconomie, vooral aan de hand van de moderne bedrijfseconomische inzichten, zich inmiddels aanmerkelijk heeft kunnen verdiepen. Ging Prof. De Vries bijv. nog uit van de toen algemeen gehuldigde mening, dat een kostprijsbepaling — dus de berekening van de kosten voor ieder individueel transport — niet mogelijk was, sindsdien is aangetoond dat zulks, met uitzondering van het stukgoedvervoer, wel het geval is.

Ook de moderne prijstheorieën, welke in de jaren dertig nauwelijks tot de toen nog zeer jonge vervoerseconomie waren doorgedrongen, hebben sindsdien belangrijke nieuwe gezichtspunten opgeleverd. Er is dus inderdaad alle aanleiding om zich af te vragen, of de door Prof. De Vries destijds ontwikkelde inzichten nog ongewijzigd opnieuw kunnen worden aanbevolen. In het bijzonder spitst deze vraag zich toe in de volgende probleemstelling: is het inderdaad waar dat alleen capaciteitsbeheersing voldoende is om de, door de specifieke eigenschappen van het vervoer teweeggebrachte onvolkomen marktsituatie, voldoende te redresseren? Is het, op die basis, inderdaad zo dat vrije prijsvorming dan het juiste evenwicht in de vervoersmarkt vermag te brengen?

Deze vragen kunnen niet los worden gezien van de verdere principes van de Nederlandse vervoerspolitiek, welke inhouden dat het vervoer een zelfstandige, renderende, door commerciële beginselen geleide tak van economische activiteit moet zijn, en dat de totale kosten van het vervoersapparaat ook ten minste uit het totaal der vervoersbeloningen moeten worden gedekt.

Dit laatste betekent dat aan de zojuist geformuleerde vragen nog één dient te worden toegevoegd, nl.: is de beoogde capaciteitsbeheersing inderdaad in staat om het evenwicht in de vervoersmarkt te doen plaatsvinden bij een zodanig prijsniveau dat algehele kostendekking is ver-

zekerd? Het is op dit punt, dat men van de vervoerspolitici een uitgewerkte bewijsvoering zou mogen verwachten. Want het is nog geenszins vanzelfsprekend dat onder de geschetste voorwaarden de vervoersprijzen het gewenste verloop te zien zullen geven. Het zal een ieder duidelijk zijn dat hier de kernvraag ligt welke eerst zal moeten worden beantwoord, voordat verder mag worden gegaan met het formuleren van een officiële vervoerspolitiek, vooral indien deze de aspiraties heeft een toekomstige Europese vervoerspolitiek te worden.

Dualisme in de Nederlandse vervoerspolitiek.

Alvorens op deze kernvraag in te gaan dient eerst een opmerking over de Nederlandse vervoerspolitiek in het algemeen te worden gemaakt. In een andere publikatie¹⁾ hebben wij er reeds op gewezen dat er een zekere inconsequentie in bestaat, enerzijds vrije commerciële bedrijfsvoering voorop te stellen, doch anderzijds de ondernemer de eis van integrale kostendekking op het hart te binden. Natuurlijk zal, zo betoogden wij, de commercieel denkende en handelende vervoerder trachten een zodanig prijsbeleid te voeren dat, als minimum, zijn kosten zijn gedekt. Dergelijke vermanen worden toch ook niet gericht tot de ondernemers in de industriële sector; waarom dan wel tot de vervoersondernemer die, zoals men zich in de vervoerswereld steeds haast te verklaren, in geen enkel opzicht anders mag worden behandeld dan zijn collega's in de andere takken van economische activiteit? Dat nochtans deze kostendekkingeis wordt gesteld, zou erop kunnen wijzen dat de vervoerspolitici, al is het misschien onbewust, toch schijnen aan te voelen, dat er in het vervoer iets bijzonders aan de hand zou kunnen zijn dat het noodzakelijk maakt, zich over de prijsvorming ongerust te maken. Wij komen daarop nog nader terug, doch zouden hier alleen willen vaststellen dat, indien men inderdaad het vrije commerciële beginsel vooropstelt, nadere indicaties aan de ondernemer betreffende het door hem te voeren prijsbeleid als een anomalie, een aantasting van dat beginsel, moeten worden beschouwd.

Hieraan zal nu een verdere aantasting worden toegevoegd. Immers, naast het prijsbeleid is de bepaling van de omvang van zijn produktie toch wel een der voornaamste specifieke functies van de vrije ondernemer. Gaat men door het voorschrijven van de capaciteit de ondernemer nog verder in deze specifieke functies aantasten, dan dient men zich te realiseren dat het oorspronkelijke ideaal van commerciële bedrijfsvoering een aanmerkelijke uitholling heeft ondergaan.

¹⁾ „Enige beschouwingen over kosten, kostprijs en prijzen in het vervoer” in „Verkeer”, 1960, no. 2 en 3.

(advertentie)

Kabels met papier- en met plasticisolatie voor hoogspanning, laagspanning en telecommunicatie. Kabelgarnituren, koperdraad en koperkabel, staal draad en bandstaal

N.V. NEDERLANDSCHE KABELFABRIEKEN • DELFT

Ook van andere zijden worden trouwens aanvallen gedaan op het commerciële element in de bedrijfsvoering in de vervoerssector. Als zodanig zou kunnen worden gewezen op het verlangen in sommige verladerskringen tot overleg met de vervoerders over de opbouw der vervoersprijsen volgens het kostprijsprincipe, hetgeen in feite neerkomt op medezeggenschap van de consument in het kostenbeleid van de producent.

Wij hebben gemeend deze voorafgaande opmerkingen te moeten maken om nogmaals te wijzen op de dualistische trekken welke in de Nederlandse vervoerspolitiek nog veelal te bespeuren zijn. Men durft de oude volstrekte vrijheidsgedachte nog niet goed los te laten, doch komt anderzijds toch meer én meer onder de indruk van argumenten en feitelijkheden welke naar een zekere marktordering, en dus reducering van die oorspronkelijke vrijheden, tenderen. Ook de Nederlandse vervoerspolitiek zal hier tenslotte moeten kiezen of delen. Opteert men voor het laatste, dan doet men verstandig om bij het opstellen van de vervoerspolitieke desiderata het zware accent op het vrije en commerciële element wat te verzachten.

Stabiele vervoersprijsen gewenst.

Keren wij thans terug naar de eerder geformuleerde vragen. De behoefte aan een zekere marktordering wordt gewoonlijk geënt op de zgn. specifieke eigenschappen van het vervoer en het is dan gebruikelijk om als zodanig te noemen: inelasticiteit van vraag en aanbod, hoge vaste kosten en onmogelijkheid van voorraadvorming. Wij zouden hier enkele minder vaak genoemde, doch minstens even belangrijke, aan toe willen voegen: het wicht- en maataspect der vervoersprestaties, de structurele onbezette capaciteit, de sterk wisselende bezettingsgraad en de ondeelbaarheid der vervoermiddelen. Een ander belangrijk, doch verwaarloosd aspect is: de ondoorzichtigheid van de kostenvorming, welke mede oorzaak is van het zwakke verband tussen kosten en prijsvorming in het vervoer. Terwijl de producent van tastbare goederen over het algemeen goed geïnformeerd is over de kostprijs van het eindprodukt, zodat deze voor hem een richtlijn kan zijn voor zijn prijsbeleid, tast de vervoerder, vooral indien verschillende en heterogene goederen tegelijk worden vervoerd, daarover in het duister. De vraag is dus, of de gelijktijdige werking van al deze factoren in het vervoer een marktsituatie doet ontstaan welke dermate onvolkomen is dat middelen tot verbetering daarvan moeten worden aanbevolen.

Wij willen op de theoretische merites van dit probleem hier niet ingaan omdat wij zulks in onze eerder vermelde studie reeds uitvoerig hebben gedaan, doch volstaan met een belangrijke conclusie daaruit over te nemen, nl. dat de economische structuur in het vervoerswezen zodanig is dat geheel vrije mededinging tussen de vervoersondernemers, bij een overigens standvastige, d.w.z. niet aan calamiteiten onderhevige, algemene conjunctuur het prijsniveau op langere termijn zal doen dalen tot onder de zone van algehele kostendekking. De onderste grens ligt in het ongeregelde vervoer bij het oplegpunt; in het geregelde vervoer (lijndienst) is er geen oplegpunt zodat het prijsniveau daar tot minimale waarden kan dalen. Voorbeelden van dit laatste zijn uit de praktijk bekend. Er komen bijv. in de lijnvaart ter zee, op routes waar sterke concurrentie heerst, vrachten voor welke na aftrek van de kosten voor laden en lossen nog slechts een minimale vervoersbeloning

inhouden; zelfs zijn gevallen met een negatieve nettovracht gesignaleerd. Ook in de binnenscheepvaart, vooral de Rijnvaart, zijn soortgelijke situaties bekend.

De vervoersprijsen zullen — tenzij zij zich om het oplegpunt bewegen, waar het aanbod elastisch is — op betrekkelijk geringe wijzigingen in de vraag- en aanbodverhoudingen reageren door sterke fluctuaties. De oorzaak hiervoor is te vinden in de reeds gemelde inelasticiteit van vraag ²⁾ en aanbod. Nu zijn er vervoersdeskundigen die grote prijsschommelingen in het vervoer geen bezwaar, zelfs niet ongewenst, achten. Prof. Oort bijv. meent dat op deze wijze de vraag kan worden afgeremd, resp. gestimuleerd. In de eerste plaats zijn wij van mening dat, gezien de inelasticiteit, de vraag zich slechts weinig door schommelingen in de vervoersprijs zal laten beïnvloeden. Doch los van dit theoretische argument geloven wij dat het vervoersapparaat dan zijn functie in de maatschappij toch niet naar behoren vervult. Het mag waar zijn dat het vervoer een zelfstandige tak van economische activiteit is, dit impliceert op zichzelf nog niet dat de gevolgen van de „specifieke eigenaardigheden” kunnen worden opgedrongen aan de andere sectoren van het economisch leven. Door maatregelen binnen de vervoerssector zelf zullen deze gevolgen moeten worden gemitigeerd, zonder dat daardoor het postulaat van „zelfstandige tak van economische activiteit” behoeft te worden aangetast. Realiteitszin is in dit opzicht ook hier geboden, en die realiteit is dat én industrie én handel in hoge mate bij stabiele vervoersprijsen zijn gebaat. Trouwens, ook de vervoersondernemers zullen in grote meerderheid aan een stabiele prijsvorming verre de voorkeur geven. Het zijn ook de vervoersondernemers zelf die hierop steeds weer wijzen. Zo kan men bijv. de zeescheepvaartconferenties categorisch, en o.i. terecht, horen verklaren dat een van de positieve kanten van deze organisatievorm juist bestaat uit de stabiele vervoersprijsen, welke aan de verladers worden aangeboden.

Nu is het bepaald niet zo, dat de conferenties uitsluitend in het belang van de verladers tot hun tariefsysteem zijn gekomen. De primaire aanleiding tot het vrijwillig prijzenregime schuilt in het feit dat de globale capaciteitsbeheersing, waartoe de aangesloten lijnen zich verbinden (afvaartenquotering), niet in staat blijkt het prijsniveau op de gewenste hoogte te handhaven. De praktijk in deze vervoerstak geeft aan de opvatting dat alleen capaciteitsbeheersing voldoende zou zijn tot het bereiken van de gewenste marktordering, geen steun.

Stabiele vervoersprijsen, zo is onze mening, is een punt dat weliswaar niet voorkomt op het lijstje der officiële vervoerspolitieke desiderata doch daarop zonder twijfel thuishoort. Aanvaardt men dit standpunt, dan dient aan de reeds geformuleerde vragen nog de volgende te worden

²⁾ In zijn eerdervermelde studie wijst Prof. Oort erop dat de vraag slechts als inelastisch kan worden beschouwd als de vervoersmarkt in haar geheel wordt genomen. De vraag in de afzonderlijke vervoerstakken zal volgens hem juist betrekkelijk elastisch zijn i.v.m. de substitutiemogelijkheden (blz. 79). Afgezien van het feit dat in de praktijk deze substitutiemogelijkheden niet te hoog moeten worden aangeslagen, zouden wij er toch op willen wijzen dat het uitgangspunt van alle huidige vervoerspolitieke beschouwingen — ook de onderhavige — juist de gehele vervoersmarkt is. Prijsdaling in een bepaalde vervoerstak zal inderdaad, onder bepaalde omstandigheden, verschuivingen in het vervoer teweeg kunnen brengen doch de totale vraag naar vervoer neemt niet toe, terwijl de prijsconcurrentie tussen de vervoerstakken onderling uiteindelijk een algehele daling van het prijsniveau ten gevolge zal hebben.

toegevoegd: is de capaciteitsbeheersing zodanig te hanteren dat een redelijke stabiliteit der vervoersprijzen wordt bereikt?

De aan capaciteitsbeheersing te stellen eisen.

Overzien wij thans aan welke eisen capaciteitsbeheersing in het vervoer zoal moet voldoen. Verwacht wordt dat deze (a) in staat zal zijn de door de specifieke eigenschappen van het vervoer teweeggebrachte onvolkomen marktsituatie te redresseren; (b) op zodanige wijze dat evenwicht in de vervoersmarkt wordt geschapen bij een prijsniveau waarbij ten minste algehele kostendekking wordt verkregen, terwijl (c) daarbij tevens een redelijke stabiliteit der vervoersprijzen is verzekerd.

Het is duidelijk dat een globale capaciteitsbeheersing, d.w.z. het vaststellen op langere termijn van de maximum hoeveelheid laadvermogen welke in een bepaalde vervoers-tak of op een bepaald traject zal opereren, niet in staat zal zijn aan al deze eisen te voldoen. Wil men inderdaad via capaciteitsregeling de mogelijkheid scheppen om de sterke prijsfluctuaties te beteugelen welke normaliter — zolang althans het oplegpunt niet is bereikt — zullen optreden en daarbij tevens het prijsniveau op een rendabele hoogte houden, dan zou zulks een uiterst ingenieus, dynamisch en flexibel werkend systeem vereisen. Nog afgezien van de vraag, of en hoe dit praktisch zou zijn door te voeren, kan wel worden vastgesteld dat dit een vergaande bemoeienis met het ondernemersbeleid zou inhouden, hetgeen onmiddellijk de vraag doet rijzen, of een prijzenregime dan uiteindelijk voor de ondernemers niet beter aanvaardbaar is.

Hier zou nog onderscheid kunnen worden gemaakt tussen het ongeregelde en het geregelde vervoer. In het ongeregelde vervoer is misschien nog wel een systeem van capaciteitsbeheersing, dat aan de gestelde eisen althans voor een gedeelte tegemoet komt, denkbaar. Hier immers vinden nog marktnoteringen plaats die de mogelijkheid openen, de prijsontwikkeling te volgen. Geeft deze daartoe aanleiding, dan kan door onttrekking of toevoeging aan het vervoermiddelenpark invloed worden uitgeoefend op het aanbod van te verrichten vervoersprestaties.

In het geregelde vervoer is de situatie echter aanmerkelijk gecompliceerder en onoverzichtelijker. Hier komt een zeer groot aantal deelmarkten voor, omdat elk traject op zichzelf een deelmarkt vormt. Een prijsnotering welke een algemene indicatie voor de ontwikkeling zou kunnen geven is hier niet aanwezig; zelfs binnen elke vervoerstak kan de situatie per deelmarkt nog sterk verschillen. Dit maakt een capaciteitsbeheersing economisch reeds tot een zeer moeilijke zaak; praktisch bezien wordt het vrijwel onmogelijk wanneer men bedenkt dat éénzelfde vervoermiddel met een bepaalde capaciteit in verschillende deelmarkten opereert. Men stelle zich bijv. de situatie voor wanneer tussen twee plaatsen enkele geregelde diensten, op vrij concurrerende basis, worden onderhouden, terwijl het ladingaanbod, dus de vraag naar vervoer, op heen- en terugtraject aanmerkelijk uiteenloopt. De marktverschillen op beide trajecten zullen dan belangrijke verschillen tonen, hetgeen tot uiting zal komen in grote prijs- en rendementsverschillen per traject. Eventuele capaciteitsbeheersing zal dus ook per traject moeten verschillen. Zou men hier serieus willen overwegen de vervoerders te dwingen op het ene traject een voorgeschreven gedeelte van hun laadruimte onbezet te laten? Is een dergelijke maatregel voor de vervoerders niet veel minder aan-

vaardbaar dan een prijsvoorschrift (bijv. margetarieven op beide trajecten)?

Samenvatting en conclusie.

Het voorgaande samenvattend zou het volgende kunnen worden gesteld. De vraag, of in het vervoer een zekere mate van marktordening noodzakelijk is, wordt tegenwoordig door vrijwel alle kringen bevestigend beantwoord. Verdeeldheid bestaat over de wijze waarop deze moet plaatsvinden: door capaciteitsbeheersing of door een prijzenregime, of door beide. De Nederlandse opvattingen gaan in de richting van eerstgenoemde mogelijkheid.

Hiertegenover wordt door ons als bezwaar gesteld dat capaciteitsbeheersing, wil deze in staat zijn te beantwoorden aan de vervoerspolitieke desiderata, waaronder door ons mede wordt begrepen de eis tot stabiele vervoersprijzen, een ingrijpend systeem zou vereisen en waarschijnlijk zelfs ook dan nog niet tot de gewenste resultaten zou leiden. Afgezien van de nagenoeg praktische onmogelijkheid, zulk een systeem door te voeren, zou een en ander voor de vervoersondernemers, in het bijzonder in het geregelde vervoer, zeer waarschijnlijk minder acceptabel zijn dan een prijsregeling.

Beperkt men zich tot globale capaciteitsbeheersing, dus vaststelling van het laadvermogen op langere termijn, dan zal daarmede, vooral in het ongeregelde vervoer, wel een zekere mate van prijsstimulering kunnen worden bereikt, doch sterke prijsfluctuaties worden daarmede niet voorkomen, zelfs eerder bevorderd, terwijl een garantie dat op den duur de vervoersbeloningen de totale kosten zullen blijven dekken, allerminst aanwezig is.

Wij ontkomen niet aan de indruk dat de bezwaren welke tegen een prijzenregime gewoonlijk worden ingebracht sterk worden overtroffen; een zekere mate van prijsbinding heeft trouwens ook in ons land reeds haar inrede gedaan bij de marktordening in het vervoer, hetzij op overheidsniveau (maxima voor spoor- en wegverkeersstarieven; margeprijzen in de wilde binnenvaart) hetzij op ondernemersniveau (zeescheepvaartconferenties).

Voorstanders van volstrekt vrije prijsvorming in het vervoer wijzen erop dat hierdoor de vervoerders welke met de laagste kosten werken, in de gunstigste concurrentiepositie worden gebracht. Dit argument ziet echter voorbij aan het reeds eerder vermelde feit dat een verband tussen kosten en prijzen vooral in het geregelde vervoer nauwelijks aanwezig is. Het criterium van de laagste exploitatiekosten zal daarom, zoals de praktijk aantoonde, slechts een geringe rol spelen; de vervoersondernemer gaat *niet* uit de markt zodra hij zijn kosten niet meer gedekt weet. In het ongeregelde vervoer doet hij dit eerst bij het oplegpunt, dat ver beneden het niveau van algehele kostendekking ligt; in het geregelde vervoer wordt, zolang de lijndienst gehandhaafd blijft, het vervoer tenslotte aangenomen tegen elke prijs, die nog de (minimale) speciale kosten van de vervoersprestatie dekt, m.a.w. de geregelde vervoerder „gaat niet uit de markt”, zoals de werkelijkheid maar al te vaak bewijst. Volstrekt vrije prijsvorming in het vervoer dan op korte termijn vrije commerciële successen leiden, over langere termijn bezien is zij, vooral in het geregelde vervoer, een „losing proposition”.

Het streven van het Nederlandse vervoerswezen naar een zo groot mogelijke export van diensten is lofwaardig, mits dit niet geschiedt „tegen elke prijs”. Het is op dit punt dat men niet geheel gerust kan zijn, want het streven om een zo groot mogelijk deel van het vervoer te bemachtigen

De agrarische beroepsbevolking is in ons land van 1947 tot 1959 gedaald met ongeveer 134.000 personen. De vraag rijst, of zich een verdere daling in de toekomst als gevolg van oorzaken van demografische en sociale aard wel voldoende snel kan voltrekken. Berekeningen voor de periode 1957-1972 leiden — de tuinbouwgebieden buiten beschouwing gelaten — tot de uitkomst, dat het totaal aantal bedrijfshoofden en zoons, afhankelijk van de veronderstellingen waarvan men uitgaat, zal kunnen dalen met 62.000 of 81.000, hetgeen neerkomt op een afnemingspercentage van 1,5 en 1,9 pCt. Om een dergelijke daling te bereiken, zullen zich drastische wijzigingen moeten voordoen in de thans bestaande gewoonten en ontwikkelings-tendenties. Zou het aantal bedrijfshoofden met zoons met 62.000 afnemen en het aantal landarbeiders, overeenkomstig de tegenwoordige trend, met rond 25.000, dan zou voor genoemde periode een nieuwe aderlating van de agrarische beroepsbevolking van ongeveer 87.000 mannelijke beroeps personen zijn te verwachten. Op grond van de thans bestaande kennis lijkt het weinig waarschijnlijk dat de afnemingspercentage zich in een veel sneller tempo zal kunnen voltrekken.

De mogelijkheden tot vermindering van de agrarische beroepsbevolking

Probleemstelling.

De totale omvang van de agrarische produktie is in de jaren na de oorlog in vrijwel alle Westeuropese landen sterk toegenomen. Voor West-Europa kan de toeneming van de totale brutoproduktie in de afgelopen tien jaar op ongeveer 3 pCt. per jaar worden gesteld. De expansie van het produktievolume is zowel een gevolg van de vermeerdering van de stofopbrengsten per ha en per dier als van de intensivering van de produktie. Ondanks de sterke stijging in het recente verleden zijn er echter ook in de toekomst nog belangrijke mogelijkheden tot verhoging van de produktie. Lamartine Yates acht in de periode 1955-1970 een jaarlijkse toeneming van de produktie met 2 à 3 pCt.

per jaar of in totaal 35 tot 55 pCt. in potentie zeer wel mogelijk ¹⁾.

Of deze sterke groei mogelijkheden van de agrarische produktie inderdaad gerealiseerd zullen worden hangt mede af van de ontwikkeling van de afzet. Volgens de schattingen van Lamartine Yates bedraagt de toeneming van de totale vraag naar landbouwprodukten in de periode 1955-1970 ongeveer 27 pCt. Deze cijfers vinden een bevestiging in recente onderzoeken van de F.A.O. Het volledig benutten van de potentiële produktiecapaciteit in de landbouw zou derhalve een belangrijke discrepantie kunnen

¹⁾ P. Lamartine Yates: „Food, land and manpower in Western Europe”, London 1960.

(vervolg van blz. 1143)

door middel van prijsconcurrentie komt al gauw daarop neer. Niet het verkrijgen van zoveel mogelijk lading, maar de zorg voor het prijspeil is het centrale, doch veel verwaarloosde, probleem in het vervoer ³⁾. Het is bepaald onjuist, ten deze een parallel te trekken tussen het vervoer en de goederenproducerende industrie. Een grote bedrijfsdruk in de industrie betekent in de meerderheid der gevallen ook een gunstig exploitatieresultaat. In het vervoer is dit bepaald geen regel. De praktijk geeft in sommige vervoerstakken maar al te vaak het beeld te zien van volbezette vervoermiddelen en desondanks negatieve financiële uitkomsten.

In dit verband zou de, min of meer paradoxaal klinkende, stelling kunnen worden geponeerd dat een te vrije prijsvorming in het vervoer juist een bedreiging vormt voor een vrij en zelfstandig vervoerswezen, omdat een langdurig

³⁾ Tekenend voor deze instelling van de Nederlandse vervoerswereld is dat op het recente Binnenscheepvaartcongres, dat de produktiviteit in het vervoer tot onderwerp had, geen der preadviseurs het thema der economische produktiviteit heeft behandeld. Slechts Drs. Wansink heeft op blz. 63 van de preadviezen dit begrip gehanteerd, doch o.i. aldaar ten onrechte omdat niet het aantal verkochte tonkilometers, doch de opbrengst der verkochte tonkilometers maatgevend is voor de economische produktiviteit.

aanhoudend prijsniveau, dat integrale kostendekking niet toelaat, op den duur onvermijdelijk moet leiden tot overheidsinmenging (subsidies enz.).

Ook maatschappelijk gezien is het van belang dat het rendement van in het vervoer aangewend kapitaal en arbeid niet te zeer achterblijft bij dat in andere sectoren van economische activiteit. Zich te bezinnen op de principiële maatregelen welke daartoe kunnen leiden is thans de primaire opgave van de vervoerspolitiek. Deze maatregelen zullen er naar onze mening op moeten zijn gericht dat de marktordening, welke zal bestaan uit een combinatie van capaciteitsbeheersing en prijsregelingen, zoveel mogelijk op ondernemersniveau tot stand komt. Dat dit in een toekomstige Europese vervoersmarkt, gezien de heterogeniteit der belangen, het uiteenlopende karakter van de verschillende vervoerstakken en de vooralsnog sterk gedifferentieerde vervoerspolitieke visies, uitsluitend op ondernemersniveau zou kunnen, moet als „wishful thinking” worden beschouwd. Het zal de taak van de Europese overheidsorganen zijn, de gezamenlijke fundamentelementen te scheppen, waarop de vervoersondernemers de marktordening in het vervoer tot stand zullen moeten brengen.

Bussum.

Mr. A. M. VAN DUSSELDORP.

scheppen tussen aanbod van en vraag naar agrarische produkten. Een beperking van de stijging van de agrarische produktie zou dus in verband met de afzetmogelijkheden gewenst zijn. Een belangrijke voorwaarde is evenwel, dat hierdoor de stijging van de produktie per man in de landbouw niet wordt aangetast. Met prijsregelingen en produktiebeperkingen kan het tempo van de toeneming van de produktie wel worden afgeremd, doch hierdoor kan tevens de noodzakelijke verhoging van de arbeidsproduktiviteit worden belemmerd. Het lijkt dan ook noodzakelijk om een ongewenste produktiestijging nog op een andere wijze te beperken, nl. door vermindering van het aantal in de landbouw werkenden. Een daling van het aantal agrarische beroepspersonen houdt in, dat de opnemingscapaciteit in de niet-agrarische bedrijfstakken voldoende groot moet zijn, niet alleen nationaal, maar ook regionaal in verband met eventuele weerstanden tegen migratie en de uit verschillende oogpunten ongewenste ophoping van de bevolking in enkele stedelijke centra.

In de meeste Europese landen is in de laatste decennia het aantal agrarische beroepspersonen reeds in meer of minder belangrijke mate afgenomen. De vraag rijst echter, of deze daling als gevolg van oorzaken van demografische en sociale aard wel voldoende snel kan geschieden. De indruk bestaat, dat de snelheid, waarmede zich een verdere afnemning van de agrarische bevolking kan voltrekken, soms wordt overschat, ook al is de opnemingscapaciteit in de niet-agrarische bedrijfstakken in beginsel voldoende groot. De ontwikkeling van de agrarische bevolking door een zeker knelpunt kunnen vormen zonder dat op korte termijn mogelijkheden aanwezig zijn hierin verandering te brengen.

Het zijn met name de mogelijkheden tot vermindering van de agrarische beroepsbevolking, welke — in samenhang met de ontwikkeling van de vraag naar en het aanbod van landbouwprodukten en de stijging van de arbeidsproduktiviteit in de landbouw en andere bedrijfstakken — een belangrijke rol kunnen spelen bij het landbouwbeleid. Hierop willen wij thans nader ingaan. Achtereenvolgens zal aandacht worden besteed aan de wijze waarop een afnemning tot stand komt en aan een berekening voor Nederland. Vermeld zij nog, dat geen oordeel wordt uitgesproken over de meest gewenste ontwikkeling. Hiervoor zou men de ontwikkeling van de binnenlandse vraag en van het aanbod en de toekomstige concurrentiepositie van de Nederlandse landbouw in de beschouwing moeten betrekken.

Het verminderingmechanisme.

Onderscheidt men de agrarische beroepsbevolking in drie groepen, nl. boeren, meewerkende zoons en landarbeiders, dan vormen de landarbeiders ongetwijfeld het meest mobiele deel. In navolging van Maris zou men bij de afnemning van de agrarische bevolking drie fasen kunnen onderscheiden ²⁾. In de sterk geïndustrialiseerde landen kan men constateren, dat de zuigkracht van de industrie zich het eerst heeft doen gelden bij de landarbeiders. Bij een voortgezette afnemning van de agrarische bevolking zijn het dan vooral de zoons op kleine bedrijven en de boventallige zoons op grote bedrijven, die de landbouw de rug toekeren, terwijl in een later stadium behalve zoons en landarbeiders ook (kleine) boeren overgaan naar de niet-agrarische bedrijfstakken of althans het aantal kleine

bedrijven vermindert doordat er geen opvolgers meer beschikbaar zijn.

Voor Nederland geven onderstaande cijfers een illustratie van de ontwikkeling van de agrarische bevolking in de na-oorlogse jaren ³⁾. Het blijkt, dat in de periode 1947-1959 het aantal landarbeiders met 41 pCt. is afgenomen, het aantal boerenzoons met 25 pCt. en het aantal bedrijfs- hoofden met 12 pCt.

TABEL 1. *Grootte van de agrarische bevolking*

Categorie	1947		1956		1959	
	aantal	index	aantal	index	aantal	index
Bedrijfs hoofden a)	236.600	100	225.500	95	207.160	88
Meewerkende zoons b)	110.200	100	87.800	80	80.400	73
Landarbeiders c)	185.500	100	117.300	63	110.300	59
Mannelijke beroepsbevolking	532.300	100	430.600	82	397.800	75

a) C.B.S.; hoofdberoep land- en tuinbouwer.
 b) 1947: Volks- en beroepstelling; 1956: L.-E.I.-enquête; 1949: extrapolatie trend 1947-1956.
 c) 1947: Volks- en beroepstelling; 1956: L.-E.I.-enquête; 1959: L.-E.I. en Bedrijfspensioenfondsen voor de landbouw.

Gelet op bovenstaande cijfers zou men kunnen stellen, dat de ontwikkeling van het aantal *landarbeiders* in de toekomst bij een situatie van volledige werkgelegenheid geen probleem zal vormen. De potentiële mogelijkheden tot vertrek uit de landbouw zijn voor deze groep op grond van velerlei factoren het grootst ⁴⁾. Een uitzondering hierop vormen de wat oudere landarbeiders, welke de overgang naar niet-agrarische beroepen, dan de jongere, hetgeen blijkt uit de cijfers aan de werkloosheid per leeftijdsklasse ⁵⁾. Voor onze probleemstelling kunnen wij ons dus beperken tot de gezinsarbeidskrachten.

Wat de *boeren* betreft kan een vermindering op tweeërlei wijze tot stand komen. In de eerste plaats kan het aantal binnen een bepaald tijdsbestek afnemen, doordat voor de boeren die afvallen door sterfte en rentenieren niet voldoende opvolgers beschikbaar zijn. In de tweede plaats kan het aantal verminderen door overgang van boeren naar niet-agrarische beroepen. In hoeverre hierdoor het aantal boeren binnen een periode van vijf, vijftien jaar zal teruglopen is afhankelijk van verschillende factoren. Wat de eerste mogelijkheid betreft is behalve de leeftijdsopbouw ook de generatiedruk, d.w.z. de verhouding tussen het aantal potentiële opvolgers en het aantal vrijkomende bedrijven, van belang. Bij de tweede mogelijkheid speelt vooral de discrepantie tussen de agrarische en de niet-agrarische inkomens een rol, terwijl tevens sociale weerstanden tegen een beroepsvergang van invloed kunnen zijn.

Bij de *zoons* is het in dit verband wenselijk onderscheid te maken tussen de zoons van 0-14 jaar en de zoons van 15 jaar en ouder, die reeds een (voorlopige) beroepskeuze hebben gedaan. Bij de zoons van 0-14 jaar, die in de komende vijftien jaar in het produktieproces zullen worden opgenomen, bepaalt de keuze van het beroep hoeveel er in de toekomst resp. in de landbouw en in andere bedrijfstakken zullen gaan werken. Men zal dus een schatting moeten

³⁾ Cijfers ontleend aan L.-E.I.-nota 151: „Enkele aspecten van de structurele ontwikkeling in de landbouw en op het platteland” (E.E.G.-project P. 10).

⁴⁾ Zie hiervoor: „De landarbeiders in Nederland; een beroeps-groep in beweging”, L.-E.I.-publikatie 1958.

⁵⁾ Rapport Commissie Binding Jeugdige Landarbeiders, Landbouwschap 1960.

²⁾ A. Maris: „Prae-advies voor het 106e Nederlands Landhuis-houdkundig Congres”, 1959.

trachten te maken van de omvang van de zgn. primaire afvloeiing. Van de in de landbouw werkende zoons van 15 jaar en ouder kan het aantal verminderen door het opvolgen op vrijkomende bedrijven en door de zgn. secundaire afvloeiing. Met dit laatste worden de zoons bedoeld die op latere leeftijd alsnog besluiten naar een niet-agrarisch beroep te gaan. In hoeverre er secundaire afvloeiing zal plaatshebben, hangt niet alleen af van de mogelijkheden buiten de landbouw, maar ook van de omstandigheden binnen de bedrijfstak landbouw, in het bijzonder van de omvang van de generatiedruk.

Een berekening voor Nederland.

Uit onderzoeken van het L.-E.I. is de grootte van de factoren, die het „raderwerk” van het vermindering-mechanisme vormen, vrij nauwkeurig bekend ⁶⁾. Wanneer hiervan wordt uitgegaan, kan een berekening worden gemaakt van de mogelijke ontwikkeling van de agrarische beroepsbevolking voor een niet te verre toekomst. In tabel 2 is de omvang van primaire en secundaire afvloeiing en de vermindering van het aantal bedrijven in de periode 1957-1972 geschat. Hierbij zijn twee cijferreeksen vermeld om aan te geven, wat het effect zal zijn van verschillende uitgangspunten.

Van de 15-19-jarige zoons in de landbouw — de tuinbouwgebieden blijven bij deze berekeningen buiten beschouwing — had in 1957 ongeveer 31 pCt. direct na de lagere school een niet-agrarisch beroep gekozen. Dit percentage was aanzienlijk hoger dan tien of twintig jaar geleden. Het is in verband met de sociale en economische ontsluiting van het platteland te verwachten, dat de primaire afvloeiing nog aanzienlijk zal toenemen. Voor de berekening is nu verondersteld dat bij zoons van 0-15 jaar de primaire afvloeiing in de toekomst resp. 50 en 60 pCt. zal bedragen en dat bij de zoons die in eerste instantie een beroep in de landbouw hebben gekozen zich geen secundaire afvloeiing meer voordoet.

Van de zoons, die in 1957 vijftien jaar en ouder waren, is aangenomen, dat een aantal alsnog een niet-agrarisch beroep zal kiezen. Van deze zoons was in 1957 reeds 17 pCt. secundair afgevoerd. Verondersteld is, dat dit percentage tot maximaal 30 zal stijgen.

Voor de bedrijfshoofden zijn geen alternatieve veronderstellingen gehanteerd; bij beide berekeningen wordt de afnemering van het aantal bedrijfshoofden geschat op 1,4 pCt. per jaar.

TABEL 2.

Veronderstelde vermindering van het aantal zoons en bedrijfshoofden

Zoons/bedrijfshoofden	1957	Veronderstellingen voor periode 1957-1972 volgens berekening	
		I	II
Primaire afvloeiing in pCt. van het totaal (0-15-jarigen)	31	50	60
Secundaire afvloeiing in pCt. van het totaal (15 jaar en ouder) ..	17	25	30
Procentuele vermindering aantal bedrijfshoofden per jaar (hoofdberoep landbouwer en tuinder).	1,2 a)	1,4	1,4

a) Gemiddelde periode 1950-1959; bron C.B.S.

Met behulp van de hiervóór vermelde veronderstellingen kan men een indruk krijgen van de mogelijke vermindering van het aantal gezinsarbeidskrachten. Bij vergelijking

⁶⁾ „Bedrijfsopvolging en beroepskeuze in land- en tuinbouw”, L.-E.I.-publikatie 1959.

van de gemaakte veronderstellingen met de situatie in 1957 kan men constateren dat ten aanzien van de zoons met een forse toeneming van het vertrek uit de landbouw rekening is gehouden. Voor de bedrijfshoofden is, gezien het aantal nog op een bedrijf wachtende zoons, de huidige leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden en de selectie welke in de periode 1947-1957 reeds heeft plaatsgehad, de jaarlijkse vermindering in de periode 1957-1972 slechts weinig hoger geschat dan die in de periode 1950-1959.

TABEL 3.

Berekende vermindering van de agrarische gezinsarbeidskrachten (excl. tuinbouwgebieden)

	1957	Aantal in 1972 volgens berekening	
		I	II
Bedrijfshoofden	181.000 a)	143.000	143.000
Zoons	99.000	75.000	56.000
Totaal	280.000	218.000	199.000
Vermindering per jaar in procenten	—	1,5	1,9
Generatiedruk	1,24	1,23	0,92
Beroepskeuze-index	1,05	0,94	0,75

a) C.B.S.; hoofdberoep land- en tuinbouwer 1957.

De berekeningen geven interessante verschillen in de uitkomst. Het aantal „bedrijfshoofden + zoons” vermindert bij de berekeningen resp. met 62.000 en 81.000, hetgeen correspondeert met een procentuele afnemering per jaar van 1,5 en 1,9.

Let men op de generatiedruk — dit is de verhouding tussen het aantal potentiële opvolgers van 15 jaar en ouder en het aantal vrijkomende bedrijven — dan blijken bij de eerste berekening uit het oogpunt van de opvolging nog steeds te veel zoons aanwezig te zijn. Slechts bij een sterke toeneming van de primaire en secundaire afvloeiing daalt het cijfer van de generatiedruk beneden 1 (berekening II).

De beroepskeuze-index geeft een indicatie van de verhouding tussen het aantal zoons van 15-19 jaar die in de landbouw werken en het aantal in de toekomst vrijkomende bedrijven. De interpretatie van het cijfer is analoog aan die voor dat van de generatiedruk. Men zou kunnen zeggen, dat de beroepskeuze-index „het laatste nieuws” over de opvolgingssituatie brengt. Reeds in 1957 duidde de beroepskeuze-index op een evenwichtssituatie. Door de veronderstelde sterke trek uit de landbouw van jongeren die na de lagere school voor een beslissing over de school- en beroepskeuze zijn gesteld, zou de beroepskeuze-index in 1972 aanzienlijk beneden de evenwichtssituatie komen te liggen. Dat de generatiedruk bij beide berekeningen een hogere waarde dan de beroepskeuze-index heeft, vindt zijn oorzaak in het te grote aantal zoons dat in het verleden een beroep in de landbouw heeft gekozen.

Conclusies.

Op grond van bovenstaande berekeningen zou men kunnen concluderen dat de afnemering van het aantal mannelijke gezins- en arbeidskrachten met 62.000 tot 81.000 voor de periode 1957—1972 het maximaal bereikbare is. Daarbij kan men nog rekening houden met een afnemering van het aantal landarbeiders, welke voor deze periode volgens de huidige trend op 25.000 kan worden geschat. Uitgaande van de eerste berekening komt men — de tuinbouwgebieden buiten beschouwing gelaten — tot een totale vermindering van 87.000 mannelijke agrariërs. Op grond van de thans bestaande inzichten lijkt een snellere afnemering weinig waarschijnlijk.

's-Gravenhage.

D. B. BARIS.
R. RIJNEVELD.

Het eerste halfjaar 1960 draagt voor de levensverzekering alle kenmerken van een voorspoedige ontwikkeling. De produktie steeg ten opzichte van het eerste halfjaar 1959 met 18,6 pCt. Ontliepen vorig jaar de produktie bij de kapitaalverzekering en bij de renteverzekering elkaar niet veel, dit jaar heeft de renteverzekering gedecideerd de overhand met een produktie, die 7 pCt. hoger is geweest dan bij de kapitaalverzekering. Bij de volksverzekering valt een lichte achteruitgang in de produktieresultaten te constateren. De functie van het levensverzekeringbedrijf als kapitaalverzamelaar is in het eerste halfjaar 1960 opnieuw in betekenis toegenomen. Het totaal der uitkeringen aan polishouders en begunstigen lag in de eerste zes maanden van het lopende jaar iets lager dan in hetzelfde tijdvak vorig jaar. Het belegde kapitaal bedroeg per 30 juni 1960 bijna f. 8 mrd., hetgeen een stijging met bijna f. 404 mln. in zes maanden tijd betekent. Verwacht mag worden dat het jaar 1960 straks met recordcijfers zal kunnen worden afgesloten.

Produktie.

De over de eerste helft van 1960 bekend geworden voorlopige cijfers betreffende de gang van zaken bij het levensverzekeringbedrijf duiden op een uitgesproken gunstige ontwikkeling. Er is in de periode januari tot en met juni vóór f. 2.440,2 mln. aan nieuwe — uitsluitend hier te lande tot stand gekomen — verzekeringen afgesloten. In dezelfde tijd vorig jaar bedroeg de produktie aan individuele en collectieve verzekeringen f. 2.057,7 mln., hetgeen impliceert dat in de eerste zes maanden van dit jaar een resultaat is behaald, hetwelk dat van een jaar eerder met f. 382,5 mln. heeft overtroffen. In procenten uitgedrukt komt dit erop neer, dat een toeneming van 18,6 pCt. kon worden genoteerd. Neemt men in aanmerking, dat op basis van de produktiegegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek, waaraan de zoëven genoemde cijfers zijn ontleend, in 1959 ten opzichte van 1958 over het gehele jaar een produktiesurplus werd geboekt van f. 492,1 mln. of ruim 11 pCt., dan is het aan geen twijfel onderhevig, dat bij voortduring van de hoogconjunctuur, welke onze nationale economie in de afgelopen maanden te zien heeft gegeven, 1960 voor de groei van de levensverzekering een uitzonderlijk goed jaar zal worden.

Uit de stijgende produktiecijfers valt af te leiden, dat hier te lande een toenemende behoefte leeft door middel van de levensverzekering de zekerheid te verkrijgen, dat er zowel op de oude dag, d.w.z. van het ogenblik af dat men niet langer inkomsten uit arbeid zal genieten, als ten tijde van het overlijden voldoende geldmiddelen aanwezig zullen zijn om de bereikte welstandssituatie zoveel mogelijk te kunnen handhaven. Opmerkelijk is dat, al zijn van overheidswege in de vorm van de Algemene Ouderdomswet (A.O.W.) en de Algemene Weduwen- en Wezenwet (A.W.W.) voorzieningen in het leven geroepen, waaraan de bedoeling ten grondslag ligt de materiële omstandigheden resp. van degenen, die 65 jaar worden zomede van weduwen en wezen een zekere basis te verschaffen, de groei van de levensverzekering toch niet getemperd is. Blijkbaar heeft het vooruitzicht op het krachtens de wettelijke regelingen te verwachten minimum inkomen inspire-

Levensverzekering

in het

eerste halfjaar 1960

rend gewerkt op de animo met inschakeling van de levensverzekering zelf „iets” te doen tot versterking van de financiële positie in latere jaren.

Hypothecaire leningen worden door het levensverzekeringbedrijf aan particulieren in combinatie met kapitaalverzekeringen verstrekt, waarbij de premiebetaling in de plaats komt van de aflossingen. Van deze mogelijkheid wordt veelvuldig gebruik gemaakt. Zij vormt uiteraard een factor, die de produktie in gunstige zin beïnvloedt.

Dat de produktie zulk een hoog niveau kon bereiken is voorts te danken aan de omstandigheid, dat de ontwikkeling van de collectieve verzekeringen (d.z. verzekeringen, die door bedrijven ten behoeve van de personeelsleden en hun gezinnen in groepsverband bij het levensverzekeringbedrijf tegen gereduceerde tarieven worden ondergebracht) nog steeds een stijgende lijn vertoont.

Het produktiebeloop van maand tot maand gedurende het eerste halfjaar 1960, in vergelijking tot de corresponderende perioden een jaar eerder, blijkt uit tabel 1 (binnenland).

TABEL 1.

Produktiebeloop eerste halfjaar 1959 en 1960

(in miljoenen gulden)

Periode	1959	1960	Vershil 1960 t.o.v. 1959
januari	324,5	351,0	+ 26,5
februari	344,7	403,9	+ 59,2
maart	350,6	412,7	+ 62,1
1e kwartaal	1.019,8	1.167,6	+ 147,8
april	346,8	389,8	+ 43,0
mei	326,7	451,4	+ 124,7
juni	364,4	431,4	+ 67,0
2e kwartaal	1.037,9	1.272,6	+ 234,7
totaal eerste halfjaar	2.057,7	2.440,2	+ 382,5

Door het Centraal Bureau voor de Statistiek worden sinds kort ook gegevens verzameld betreffende verzekeringen, welke door onze vaderlandse ondernemingen bui-

(advertentie)

ten ons eigen land worden gesloten. Ofschoon het levensverzekeringbedrijf een overwegend nationaal karakter draagt, omdat voor alle maatschappijen Nederland het voornaamste afzetgebied is, zijn er ook verschillende maatschappijen, die in het buitenland vestigingen hebben. Op het leven van in het buitenland wonende personen kwam in de eerste helft van 1960 voor een bedrag van f. 155,9 mln. aan nieuwe verzekeringen tot stand, waarmee het in dezelfde periode van 1959 behaalde resultaat van f. 146,2 mln. met f. 9,7 mln. werd overtroffen.

Voor elk van de drie hoofdbranches: kapitaal-, rente- en volksverzekering zijn de gedetailleerde cijfers in tabel 2 vermeld. Zij hebben betrekking op de binnenlandse produktie. Bij bestudering van de gegevens valt het op, dat zowel bij de kapitaal- als bij de renteverzekering de toevvoer aan nieuwe posten in de eerste helft van 1960 de grens van één miljard gulden heeft overschreden. Dit is nog nimmer in de historie van het levensverzekeringwezen voorgekomen.

Er werd sedert het einde van het vorige jaar in zes maanden tijd voor f. 1.240,1 mln. aan renteverzekeringen gesloten, hetgeen neerkomt op 50,9 pCt. of iets meer dan de helft van de totale produktie. Een belangrijk bestanddeel van de nieuwe renteverzekeringen wordt gevormd door personeelsvoorzieningen die meestal het karakter van oudedags-, weduwen- en wezenpensioen dragen. Tot de renteverzekeringen behoren echter ook de verzekeringen, die gekoppeld aan kapitaalpolissen tot stand plegen te komen, en bekendheid genieten als ideaal-, opvoedings-, studie-, gezins- en erfrenten. Bij dergelijke gecombineerde kapitaal- en renteverzekeringen wordt niet slechts de uitkering van een of meer kapitalen in uitzicht gesteld, maar wordt bovendien een periodiek inkomen medeverzekerd, ingaande na overlijden van de verzekerde en betaalbaar tot een van te voren bepaald tijdstip. Dergelijke renteverzekeringen oefenen een bijzondere aantrekkingskracht uit op het naar financiële zekerheid zoekende publiek, omdat zij de garantie scheppen, dat in geval van overlijden de achterblijvenden de beschikking zullen krijgen over een vast jaarlijks inkomen, hetwelk al naar gelang is overeengekomen meestal 10, 15 of 20 pCt. van het kapitaal bedraagt. Desgewenst kan een ander percentage worden gekozen.

Verleden jaar ontlieden in de eerste zes maanden de produktie kapitaalverzekeringen en de produktie renteverzekeringen elkaar niet veel. De kapitaalverzekering had met 46,9 pCt. van het totaal een te verwaarlozen overwicht op de renteverzekering, welke 46,7 pCt. van de totale produktie op haar naam had staan. Dit jaar zijn de rollen echter duidelijk omgekeerd. De renteverzekering heeft gedeceideerd de overhand met een produktie, die precies 7 pCt. hoger is geweest dan bij de kapitaalverzekering (43,9 pCt.). Of deze opmerkelijke accentverschuiving in de richting van de renteverzekering ge-

durende de tweede helft van 1960 zal aanhouden, is moeilijk te zeggen. Waarschijnlijk lijkt het echter wel.

In de derde sector van het bedrijf, de volksverzekering, valt een lichte achteruitgang in de produktieresultaten te constateren. De oorzaak daarvan moet gezocht worden in het feit, dat men zich tegenwoordig tot dekking van de kosten van begrafenissen, crematie e.d. in verband met het gestegen prijspeil tot bedragen verzekert die boven de voor de volksverzekering gestelde grens liggen. Verzekeringen, die met het oog op het doel, waarvoor zij worden aangegaan, in feite bij de volksverzekering thuishoren, moeten echter wat de grootte van de te verzekeren bedragen betreft bij de kapitaalverzekering worden gerubriceerd.

TABEL 2. *Produktie per branche*
(eerste halfjaar)

Branche	1959	1960	Vershil 1960 t.o.v. 1959	1959	1960
	(in miljoenen guldens)			(in procenten van het totaal)	
a. kapitaalverzekering ..	964,4	1.071,6	+ 107,2	46,9	43,9
b. renteverzekering	961,4	1.240,1	+ 278,7	46,7	50,9
c. volksverzekering	131,9	128,5	- 3,4	6,4	5,2
totaal	2.057,7	2.440,2	+ 382,5	100	100

Premie-ontvangsten.

De functie van het levensverzekeringbedrijf als kapitaalverzamelaar is in het eerste halfjaar 1960 opnieuw in betekenis toegenomen. Zoals het onlangs verschenen interimbericht „De Telstrook”, de kwartaalpublicatie van de Voorlichtingscommissie uit het Levensverzekeringbedrijf, aantoonde, werd in de hierbedoelde periode voor bijna f. 45 mln. meer aan premien en koopsommen bij de gezamenlijke levensverzekeringmaatschappijen op hier te lande reeds lopende en op, de eerste zes maanden tot stand gekomen, polissen gestort. Het premie-inkomen beliep van januari tot en met juni 1960 f. 476,6 mln. tegen f. 432 mln. in de corresponderende tijd verleden jaar. Ten opzichte van het verschijnsel, dat als gevolg van de differentieële loonsverhogingen en de stijging van de inkomens van de zelfstandigen de particuliere consumptie toeneemde is, is het als een bijzonder gunstige tegenhanger te beschouwen, dat de spaarmiddelen, welke het levensverzekeringbedrijf toevloeien, zich in opgaande lijn bewegen. Ondanks de stijgende consumptie blijft men klaarblijkelijk toch ook de zorg voor de toekomst in het oog houden en is in de gezinshuishoudigen het streven erop gericht eventuele budgetoverschotten niet voor onmiddellijke besteding aan te wenden doch al dan niet geheel te bestemmen voor de opbouw van een bron van inkomen voor toekomstige jaren.

Tabel 3 geeft een beeld van de omvang van de premie-ontvangsten gedurende de eerste helft van de verstreken vijf jaren en van de toename ten opzichte van de overeenkomstige periode in het jaar daarvoor.

TABEL 3.

Premie-ontvangsten
(in miljoenen guldens)

Jaar	Premie-inkomen eerste halfjaar	Stijging t.o.v. jaar eerder
1956	364,2	43,5
1957	372,9	8,2
1958	414,2	41,3
1959	432,0	17,8
1960	476,6	44,6

Zoals deze cijfers laten zien, is de stijging dit halfjaar groter geweest dan in enig ander jaar, een feit, dat des te sterker spreekt, als wij bedenken, dat in het begin van 1960 de premieën voor de categorie van kleine en middelgrote nieuw te sluiten individuele kapitaalverzekeringen een verlaging hebben ondergaan. In dit verband zij nog opgemerkt, dat in 1958 de premietarieven, geldende voor collectieve verzekeringen, zijn gereduceerd, terwijl verleden jaar een wijziging is gebracht in het kortingsysteem voor nieuwe individuele verzekeringen, waaruit een lager premieniveau voortvloeide.

Uitkeringen.

Het gezamenlijke bedrijf keerde in de eerste zes maanden van het lopende jaar krachtens de betreffende verzekeringscontracten f. 131,6 mln. uit, iets minder dan in hetzelfde tijdvak vorig jaar, toen f. 132,8 mln. werd uitbetaald. De uitkeringen betreffen bedragen, die aan de belanghebbenden ten goede komen: 1e op grond van overlijden van de verzekerden en 2e wegens het bereiken van de expiratiedata van de betrokken polissen (kapitaal), terwijl in het uitgekeerde bedrag voorts begrepen zijn renten en pensioenen.

Dat het totaal der uitkeringen ditmaal een iets lager cijfer aanwijst, schuilt in het feit dat met de uitkeringen op de afloopdata van de daarvoor in aanmerking komende polissen f. 7,1 mln. minder gemoeid is geweest. Daarentegen moest op grond van overlijden van verzekerden f. 1,6 mln. méér worden uitbetaald, terwijl voorts het bedrag van de renteuitkeringen f. 4 mln. boven dat van vorig jaar lag. De onderlinge verdeling der uitkeringen is in tabel 4 weergegeven.

TABEL 4.

Uitkeringen aan polishouders en begunstigen

Uitkeringen eerste halfjaar	1959		1960	
	in mln. glds.	in pCt.	in mln. glds.	in pCt.
wegens overlijden	22,6	17,0	24,2	18,4
op de afloopdata	54,1	40,8	47,2	35,9
aan diverse renten	56,2	42,2	60,1	45,7
totaal	132,8	100	131,5	100

Het aantal polissen, waarvan de verzekerde bedragen reeds binnen twee jaar na het tot stand komen van de verzekeringsovereenkomsten door overlijden van de betrokken verzekerden opeisbaar werden, beliep in de eerste helft van dit jaar 1.987 (in dezelfde tijd vorig jaar was dit aantal 2.103). Deze bijna 2.000 polissen vertegenwoordigden een uitkeringswaarde van f. 2.209.980. Daartegenover staat een premie-ontvangst van f. 206.817. Met andere woorden: door de maatschappijen zal uit hoofde van deze polissen ruim tien maal zo veel moeten worden uitgekeerd als er aan premieën is binnengekomen. Tabel 5 verschaft hieromtrent leerzame cijfers over de afgelopen vijf jaar.

In het eerste halfjaar 1960 deden zich 442 gevallen voor, waarbij het overlijden van de verzekerden moest worden toegeschreven aan een ongeval. Dit aantal is naar verhou-

TABEL 5.

Door overlijden binnen twee jaar vervallen polissen

Eerste helft van:	Aantal polissen:	Premie-ontvangt in guldens	Uitkeringen in guldens
1956	2.512	209.884	2.400.000
1957	2.131	215.000	2.209.000
1958	2.254	162.263	3.054.070
1959	2.103	169.761	3.010.808
1960	1.987	206.817	2.209.980

ding aanzienlijk hoger dan vorig jaar toen in hetzelfde tijdvak 339 verzekerden door een verkeers- of ander ongeval het leven verloren. Deze cijfers hebben alleen betrekking op kapitaaluitkeringen van f. 1.000 en hoger alsmede op rente-uitkeringen. Voor zover bij individuele kapitaalverzekeringen het risico van overlijden door een ongeval als aanvullende dekking was medeverzekerd, heeft dubbele uitkering van het verzekerde bedrag plaats gevonden.

Beleggingen.

Ten opzichte van de stand per ultimo 1959 breidde het belegde vermogen van het binnenlandse bedrijf zich in zes maanden tijd uit met f. 403,9 mln., waardoor het steeg van f. 7.560,7 mln. tot f. 7.964,6 mln. of bijna f. 8 mrd. Reeds sedert vele jaren vormen leningen onder verband van schuldbekentenis de voornaamste beleggingspost. Iets meer dan de helft van het totaal valt onder deze beleggingssoort. De wijze, waarop het bedrag van ca. f. 8 mrd. is belegd en de mutaties, zij het niet van ingrijpende aard, welke zich sedert het einde van het vorige jaar in de beleggingen hebben voorgedaan, zijn uit tabel 6 af te lezen.

TABEL 6.

Belegd kapitaal

Soort belegging	Balanswaarde		Stijging	In procenten	
	per 31-12-1959	per 30-6-1960		per 31-12-1959	per 30-6-1960
	(in miljoenen guldens)				
Vaste eigendommen	547,5	569,0	+ 21,5	7,2	7,1
Hypotheken	1.534,7	1.638,3	+ 103,6	20,4	20,6
Effecten	675,2	733,1	+ 57,9	8,9	9,2
Leningen op schuldbekentenis	3.896,0	4.045,5	+ 149,5	51,5	50,8
Schatkistbiljetten en promessen	0,1	1,1	+ 1,0		
Inschrijvingen Grootboek en Schuldregisters	657,4	706,0	+ 48,6	8,7	8,9
Polisbeleningen	85,9	89,3	+ 3,4	1,1	1,1
Overige beleggingen	163,9	182,3	+ 18,4	2,2	2,3
Totaal	7.560,7	7.964,6	+ 403,9	100	100

Het eerste halfjaar draagt voor de levensverzekering alle kenmerken van een voorspoedige ontwikkeling. Ook de inmiddels door het Centraal Bureau voor de Statistiek over de maanden juli en augustus bekend gemaakte produktieresultaten steken ver boven die van het vorige jaar uit, zodat er alle reden is om te verwachten, dat 1960 straks met recordcijfers zal kunnen worden afgesloten.

Rotterdam.

J. B. BOOIJ.

VERBETERING

In het artikel „Enkele hoofdpunten van de voorgestelde wet op de vennootschapsbelasting 1960 en van de voorgestelde wet op de dividendbelasting 1960” (II), in het nummer van 16 november 1960, no. 2261, moet op blz. 1092, tweede kolom, laatste alinea van „De concrete wetsvoorstellen” in plaats van „32,94 pCt.” worden gelezen: 49,12 pCt.

Fiscale discriminatie

van het vrije beroep en het eigen bedrijf?

In „E.-S.B.” van 10 augustus 1960, no. 2247, werd van de hand van de heer O. C. de Boer, ec. drs., een bijdrage opgenomen onder de titel: „Premie-af trek en „waarde vast” pensioen”. Met een deel van het betoog, nl. voor zover het betreft de hoogte van de wegens betaalde lijfrentepremie toegelaten aftrek voor de Inkomstenbelasting, zullen velen het wel met hem eens zijn: de huidige grens van f. 3.600 is verouderd. Het minste wat de fiscus kan doen is dit bedrag iets te verhogen, bijv. tot f. 4.500.

Het geheel opheffen van deze grens is echter niet zonder bezwaren en m.i. ook niet nodig. Een grens verhindert twee dingen. In de eerste plaats kan daardoor niet op grote schaal belasting worden ontgaan door verschuiving van huidig hoog naar toekomstig laag inkomen. In de tweede plaats verhindert een grens dat een nivellering van fiscaal inkomen ontstaat, welke zou optreden indien in jaren met hoog inkomen een hoge premie en in jaren met een laag inkomen een lage premie zou worden betaald. Een en ander is een logisch uitvloeisel van het beginsel dat de fiscus elk jaar afzonderlijk beziet. Slechts in enkele gevallen wordt van dit beginsel afgeweken, nl. wanneer het bezien van elk jaar afzonderlijk ertoe zou leiden, dat de fiscus wel de goede jaren, doch niet de kwade jaren van een bedrijf in aanmerking zou nemen. Het gaat daarbij niet zozeer om nivellering als wel om compensatie van winsten en verliezen. Sterke schommelingen van inkomsten zijn dus niet voldoende om de fiscus mild te stemmen. De mogelijkheid welke art. 48 van het Besluit op de Inkomstenbelasting biedt laat ik buiten beschouwing.

Dat er in het algemeen sprake zou zijn van een ernstige discriminatie t.o.v. de beoefenaren van het vrije beroep en de eigenaren van een bedrijf door de aftrekbaarheid van de kosten van pensioenvoorzieningen voor werknemers meen ik te moeten ontkennen. Voor de in de ogen van de heer De Boer gediscrimineerden bestaan namelijk fiscale faciliteiten, welke de werknemers *niet* hebben. Ik denk hier bijv. aan het feit dat zelf gekweekte goodwill niet belastbaar is vóór het moment van realisering door verkoop. Dit spreekt duidelijk in de gevallen, waarin eerst een goodwill is gekocht. Fiscaal is afschrijving daarop toegelaten. Dit betekent dat ten laste van het inkomen bedragen worden gebracht, waarvan men weet dat zij, in werkelijkheid, niet verloren zijn omdat nieuwe goodwill in de plaats van de oude is gekomen. Eigenaren van een bedrijf voor wie deze mogelijkheid ook bestaat, zullen bovendien in de regel een fiscaal voordeel kunnen behalen door op hun bedrijfsmiddelen veilig af te schrijven. Het eerste gevolg hiervan is dat de betaling van belasting naar de toekomst wordt verschoven. De fiscus helpt daarbij nog een handje door bij liquidatie van het bedrijf een zeker bedrag vrij te stellen. Gezien deze mogelijkheden, welke nog met enkele minder belangrijke zouden kunnen worden aangevuld, kan de stelling dat van ernstige discriminatie sprake is m.i. geen stand houden.

Onder „geween en geknars der tanden”, aldus de heer De Boer, moeten de beoefenaren der vrije beroepen toezien hoe werknemerspensioenen en A.O.W.-uitkeringen

verhoogd worden, terwijl zij de lasten van de inflatoire gang van zaken moeten dragen zonder dat hier enige compensatie tegenover staat. Mijn medeleven met de beoefenaren van de vrije beroepen verdween toen ik opmerkte dat de heer De Boer slechts diegenen onder deze groep op het oog had voor wie de A.O.W.-uitkering slechts een kleinigheid betekent. Voor hen vind ik de vergelijking met de werknemers die hun pensioen verhoogd zien niet gelukkig. Het verhogen van pensioenen is allerm minst algemeen en voor zover daarvan sprake is gaat het toch in de regel — en voor de massa van de pensioentrekkers — om beperkte aanvullingen uit sociale noodzaak. Iemand die de A.O.W. voor zijn eigen inkomsten onbelangrijk kan vinden, behoeft daarop niet afgunstig te zijn. Met de invoering van de A.O.W. is de bereidheid tot verhoging van pensioenen ook bepaald minder geworden.

Het ontbreken van de mogelijkheid van compensatie voor de inflatie blijkt te berusten op de veronderstelling dat de oudedagsvoorziening in hoofdzaak door middel van verzekering geschiedt. Uit het bovenstaande is reeds naar voren gekomen dat dit niet het geval is. Naast de reeds genoemde mogelijkheid van realisering van een goodwill door verkoop van een praktijk is van veel belang de werkzaamheid in maatschapsverband met de mogelijkheid van een geleidelijk terugtrekken en het aanblijven als adviseur. Het gevolg van het bestaan van deze mogelijkheden is, dat oudedagsvoorziening door middel van verzekering op het tweede plan komt. Met betrekking tot de voorzieningen ten behoeve van nabestaanden ligt de zaak iets anders. Daarbij speelt, zoals begrijpelijk is, verzekering wél de hoofdrol, zij het dikwijls in een vorm welke door het bestaan van een grens voor de aftrek van lijfrentepremie niet wordt gehinderd.

Om deze zaak in het juiste licht te stellen is het noodzakelijk ook met de mogelijkheid van andere inkomsten dan die uit het vrije beroep rekening te houden. Wanneer namelijk het inkomen van de beoefenaren van het vrije beroep zo hoog is gestegen dat zij last beginnen te krijgen van de grens van f. 3.600 en dat is in de regel toch niet het geval bij inkomens beneden f. 20 à f. 25.000, dan is inmiddels de reële mogelijkheid ontstaan van wat tegenwoordig zo gaarne als bezitsvorming wordt aangeduid. Gegeven het feit dat bij personen die deze inkomens genieten weinig interesse en gelegenheid bestaat voor het huren van een woning, zullen zij al vrij spoedig de behoefte gevoelen aan de verkrijging van een „herenhuis”. Hebben zij eenmaal een dergelijk huis — al of niet met een hoge hypotheek — verworven, dan leggen zij daarmee niet alleen de grondslag voor nieuw inkomen (fiscaal geheten: huurwaarde eigen woning), doch ook voor een compensatie van het inflatierisico. De hoogte van het inkomen biedt dan ook voor besparingen betere beleggingsmogelijkheden dan bij de spaarbank die het inflatierisico stilzwijgend en onvermijdelijk laat dragen door de man met de kleine beurs. In dit stadium gekomen is een uitbreiding van de oudedagsvoorziening door middel van uitgestelde lijfrente zelfs niet meer aantrekkelijk omdat deze verze-

kering — in het bijzonder die op twee levens — duur is door de lage rentevoet welke aan de berekening van de premie ten grondslag wordt gelegd. Ook een minder goede gezondheid, welke op latere leeftijd veelvuldiger aan de dag treedt dan op jongere leeftijd, kan de lijfrente minder aantrekkelijk maken.

Bij het bereiken van de oudedag zal het inkomen van de beoefenaar van een vrij beroep daarom meestal bestaan uit een aantal van de volgende soorten inkomsten:

1. uitkering A.O.W.;
2. op jeugdige leeftijd in loondienst verkregen pensioen-aanspraken;
3. inkomsten uit doorlopende maatschappen, adviseur-schap e.d.;
4. lijfrenten verkregen bij overdracht van goodwill e.d.;
5. lijfrenten verkregen uit verzekeringen;
6. huurwaarde eigen woning;
7. inkomsten uit ander vermogen verkregen door besparingen;
8. inkomsten uit vermogen verkregen bij overdracht van goodwill e.d.

Wie dit schema overziet kan zich wel voorstellen hoe het komt dat voor de meeste beoefenaren van de vrije beroepen de bestaande grens van de aftrek van weinig betekenis is. Zij hebben — terecht — voor hoge verzekeringen van oudedagspensioen geen interesse. Men kan daarom niet zeggen dat de huidige premiegrens een redelijke oudedagsvoorziening belemmert en zeker niet wanneer deze grens in verband met de geldontwaarding enigszins wordt verhoogd. Men moet voorts niet over het hoofd zien dat de behoefte aan een oudedagsvoorziening in de vorm van periodieke uitkeringen niet recht evenredig stijgt met het inkomen. Periodieke uitkeringen zijn namelijk typisch ingesteld op de dekking van consumptieve uitgaven. Als men tijdens de actieve periode uit het inkomen bespaart voor de betaling van lijfrentepremie en na ingang van de lijfrente de ontvangen gelden gebruikt om door te sparen, dan ken men zich wel de illusie maken dat men beter af is doordat belasting is bespaard, doch men ziet dan niet dat het de verzekeringsmaatschappij is die daarbij zijde heeft gesponnen. Wie geen behoefte heeft aan lijfrente-uitkeringen kan voordeliger zonder deze omweg sparen.

Als voorbeeld van tegenstellingen op dit terrein voert de heer De Boer een hogere ambtenaar ten tonele, die f. 14.000 pensioen kan bereiken en daarnaast tòch f. 3.600 kan besteden voor een aanvullend pensioen. Tot goed begrip moet hierbij worden vermeld dat het aantal ambtenaren dat dit pensioen kan bereiken een onbetekenende fractie is van het totale aantal ambtenaren. Men dient te weten dat dit bedrag slechts bereikbaar is bij 40 dienstjaren — de meeste hoofdamttenaren halen dit niet — en een pensioengrondslag van f. 20.000, welke grondslag door een klein deel van het aantal hoofdamttenaren wordt gehaald. Als men nu nog in aanmerking neemt dat bij een pensioengrondslag van f. 20.000 rond f. 1.800 aan premie A.O.W. en pensioenpremie wordt ingehouden, zodat het fiscaal inkomen bij een aan de pensioengrondslag gelijk bruto inkomen daalt tot f. 18.200, kan men dan het sluiten van een aanvullende pensioenverzekering nog wel als een reëel geval beschouwen?

Als laatste argument vóór opheffing van de aftrekgrens noemt de heer De Boer het aspect van de vrije tijd, tot uitdrukking komende in de vijfdaagse werkweek en de mogelijkheid van vervroeging van de pensioenleeftijd tot

{

HET
FUNDAMENT
VAN UW
VERMOGEN

ROTTERDAMSCH
BELEGGINGSCONSORTIUM N.V.

ROBECO

BLAAK 10 ROTTERDAM

(advertentie)

bijv. 60 jaar. De beoefenaren der vrije beroepen en de zelfstandigen zouden de laatsten zijn die hiervan kunnen profiteren door de beperkte premie-aftrek. Ik meen dat de vijfdaagse werkweek, als irrelevant voor de premie-aftrek, buiten beschouwing kan worden gelaten. Vervroeging van de pensionering — bijv. op de 60-jarige leeftijd — is inderdaad niet ondenkbaar, doch daarom nog niet waarschijnlijk. De heer De Boer had dit kunnen weten door de uitkomst van zijn premieberekening: pensioen op 60-jarige leeftijd over de gehele linie is onbetaalbaar, niet alleen voor de beoefenaren der vrije beroepen doch ook voor werknemers. Het zijn juist de hoge kosten daarvan, welke het bedrijfsleven nopen de pensioenleeftijd, voor zover die tot dusverre nog lager dan 65 jaar was, op 65 jaar te brengen. Er gaan zelfs af en toe al stemmen op om de pensioenleeftijd evenals in enkele andere landen op 67 jaar te brengen. Als ik in aanmerking neem dat de A.O.W.-premie ten gevolge van de vergrijzing van de bevolking over 25 jaar 1½ tot 2 maal de huidige premie zal belopen, dan meen ik ook de vervroeging van de pensioenleeftijd wel buiten beschouwing te kunnen laten.

Mijn conclusie is dat er fiscaal gezien een grens voor de aftrek van de lijfrentepremie nodig is. Wel zal deze aangepast moeten worden; hierbij acht ik een bedrag van f. 4.500 redelijk. Het bestaan van een grens voor de premie-aftrek betekent geen discriminatie t.o.v. de beoefenaren van vrije beroepen en andere zelfstandigen, omdat voor deze groepen andere mogelijkheden bestaan dan voor werknemers. Van belemmering van de opbouw van oudedagsvoorzieningen kan dan ook niet worden gesproken.

Tenslotte wil ik nog even ingaan op het gedeeltelijk waardeverste pensioen dat in de gedachten van de heer De Boer door een verzekering met aandeel in de winst zou kunnen worden verkregen. Het spijt mij dat ik hem een illusie moet ontnemen. Zolang de Nederlandse levensverzekeringsmaatschappijen bijna uitsluitend in guldenwaarden beleggen zullen de uitkeringen niet waardeverste kunnen zijn. Met de aandelen in de winst op verzekeringen is het ongeveer als met de klantenkorting bij sommige kruideniersbedrijven. Men betaalt eerst iets extra en bij wijze van reclame moet de verzekeringsmaatschappij wel zorgen dat de verzekerde tenminste zijn extra-betaling terugkrijgt. Vandaar ook dat de inspecteurs van de commerciële maatschappijen voor deze soort verzekeringen geen reclame (mogen) maken. Uit een oogpunt van echte waardeverste bij levensverzekering is er momenteel in ons land geen andere mogelijkheid dan die waarbij aandelen Robeco bij de belegging worden ingeschakeld, doch ook voor deze wijze van verzekeren geldt dat men daarvan slechts gebruik moet maken voor zover dat in het geheel van de persoonlijke omstandigheden past.

Utrecht.

C. P. A. BAKKER.

Met belangstelling heb ik kennis genomen van het artikel van de heer Bakker. Aangezien ik op vele punten van zijn betoog met hem van mening moet verschillen, maak ik gaarne van de door de redactie van „E.-S.B.” geboden gelegenheid gebruik, zijn artikel van commentaar te voorzien.

Ongetwijfeld zal de fiscus het geheel opheffen van de aftrekgrens ongewenst vinden, indien een fiscaal onaanvaardbare inkomensverschuiving daarvan het gevolg zou zijn. De vraag, of in het algemeen het scheppen van een zeker evenwicht tussen huidig en toekomstig inkomen niet wenselijk zou zijn, wordt daarmee echter nog niet beantwoord. Elke oudedagsvoorziening wordt juist gekenmerkt door een nauwe correlatie tussen het huidige en toekomstige inkomen. Bij vervulling van 40 of meer dienstjaren wordt een verhouding van 10 : 7 alleszins normaal geacht. Het logische gevolg van dit uitgangspunt is dan, dat met het stijgen van het arbeidsinkomen in de werkgever-werknemersfeer steeds grotere in gulden luidende bedragen worden gereserveerd om het oudedagsinkomen bij het arbeidsinkomen aan te passen. Een onbeperkte aftrekmogelijkheid in de privésfeer is dan ook inderdaad in strijd met deze gedachtengang, doch hetzelfde geldt voor de door de heer Bakker voorgestelde verruiming tot f. 4.500; deze is niet meer dan een slag in de lucht.

Een bevredigende oplossing voor de premie-aftrek kan alleen bereikt worden door deze te koppelen aan het inkomen en bijv. toe te laten tot een bedrag van 15 pCt. van het onzuiver inkomen van het betreffende jaar. Dit percentage is gebaseerd op de gemiddelde verhouding van de totale pensioenlast tot het arbeidsinkomen. Hiernaast kan dan een wettelijk fixum blijven bestaan, zodat men bijv. of f. 4.500 kan aftrekken of 15 pCt. van het inkomen, indien dat meer zou zijn. Dit systeem zou voor alle partijen bevredigend kunnen functioneren; de fiscus behoeft geen rees meer te koesteren, dat op grote schaal belasting zou worden ontgaan.

In mijn artikel heb ik vooral willen wijzen op het feit, dat men bij alle zorg voor de werknemers op het gebied van sociale voorzieningen en „waardevast” pensioen een belangrijke groep personen dreigt te vergeten, omdat men de mogelijkheden voor de oudedagsvoorziening van deze categorie op een onjuist principe heeft gebaseerd.

Deze groep geniet echter, aldus de heer Bakker, reeds zodanige fiscale faciliteiten, dat een verruiming van de aftrekmogelijkheid overbodig zou zijn. Hij noemt dan in dit verband de afschrijving op gekochte goodwill en de vrijstelling van f. 7.500 bij overdrachts- en/of liquidatiewinst. Het is mij echter niet duidelijk geworden, waarom hier van enige bijzondere faciliteit sprake zou zijn. De afschrijving op goodwill is even normaal als die op elk ander gekocht bedrijfsmiddel. Men heeft er tenslotte ook voor moeten betalen en het blijft altijd een vraag, of men de verkregen goodwill inderdaad kan omvormen tot een persoonlijke en zakelijke goodwill, waar later een prijs voor bedongen kan worden; dat hangt van talloze factoren af. In sommige beroepen speelt de goodwill bovendien nauwelijks een rol, bijv. bij tandartsen. In haar algemeenheid is deze stelling van de heer Bakker m.i. dan ook niet houdbaar.

Ook de vrijstelling van f. 7.500 bij overdracht of liquidatie kan ik met de beste wil niet zien als een belangrijke

faciliteit. Indien en voor zover deze vrijstelling werkelijk van belang zou zijn, gaat het toch om overdrachtswinsten van zodanig geringe omvang dat bij dergelijke transacties zeker geen vermogens vrijkomen, die een inkomensbron van betekenis kunnen gaan vormen.

De heer Bakker heeft echter niet gewezen op de in de beroeps- en bedrijfsfeer bestaande fiscale schaduwzijden, zoals de belastingheffing over overdrachtswinsten tegen een tarief van 20 - 40 pCt. Door de in het wetsontwerp op de Inkomstenbelasting voorgestelde verzwaring van het bepaalde in art. 48 zal dit percentage wel meestal op 40 uitkomen. Dan noem ik nog de belastingheffing over de zgn. „overlijdenswinst”, ingevolge art. 7, lid 2 van het Besluit op de Inkomstenbelasting en de verzwaring die het ontwerp ook hier beoogt, door ook het overlijden van de echtgenoot van de ondernemer of beroepsuitoefenaar in de belastingheffing te betrekken.

Het moet voorts sterk betwijfeld worden, of de door de heer Bakker genoemde faciliteiten in de praktijk wel als zodanig ervaren worden. Voor een goed begrip van de fiscale positie van de bedoelde categorie had de heer Bakker dan ook de bovenvermelde aspecten in zijn beschouwingen moeten betrekken, alvorens te kunnen concluderen, dat voor andere voorzieningen geen plaats meer zou zijn.

De enige werkelijke faciliteit, die het wetsontwerp wil scheppen is de invoering van de zgn. stamrecht-vrijstelling, indien de overdrachtswinst wordt gerealiseerd in de vorm van een dadelijk ingaande lijfrente. Ik kan hier echter geen verruiming in zien, die een verbetering van de aftrekmogelijkheid overbodig zou maken. Een verstandige ondernemer zal met zijn oudedagsvoorziening immers niet wachten tot het tijdstip waarop hij zich uit de zaken terugtrekt, omdat het nu volkomen onzeker is of er op dat toekomstige tijdstip (voldoende) overdrachtswinst zal worden gerealiseerd. Hij moet daarom de vrijheid krijgen reeds tijdens zijn actieve periode voor de toekomst te reserveren tot bedragen, die samenhangen met zijn jaarlijks inkomen. Dit is een kwestie van ondernemersbeleid, waarbij de fiscus neutraal moet blijven, d.w.z. geen regelingen moet aanprijzen die uit fiscaal oogpunt misschien wel aantrekkelijk lijken, maar financieel gezien zeer ongezond kunnen blijken.

Het adviseurschap zal slechts in aanmerking komen voor enkele specifieke beroepen en dan nog kan ik nauwelijks aannemen, dat hier van een veel voorkomend verschijnsel sprake zou zijn. Bij navraag in kringen van dokters, tandartsen, notarissen, advocaten en accountants is mij gebleken, dat deze figuur zich zelden of nooit voordoet. Gaarne zal ik dan ook vernemen in welke sectoren dit adviseurschap wel van belang is als reële mogelijkheid tot verbetering van het oudedagsinkomen. Tenslotte moeten de betrokkenen ook werkelijk adviseren en niet alleen in naam adviseur zijn. Schijnhandelingen worden nu eenmaal door geen enkele inspecteur van belastingen geaccepteerd, zodat de leden van een maatschap zich wel twee maal zullen bedenken alvorens een dergelijke constructie in het leven te roepen.

Door het bezit van een eigen woning onderscheiden de beoefenaren van het vrije beroep zich bepaald niet van andere maatschappelijke groeperingen. De aankoop van een eigen huis is in verband met de situatie op de woning-

markt een zo veel voorkomend verschijnsel, dat het stellig onjuist is de voordelen hiervan als essentiële elementen van het oudedagsinkomen van bepaalde categorieën aan te merken. En zolang op het woningbezit nog een hypotheek rust, zou ik nog niet van vermogensvorming

willen spreken. Balanstechnisch staat dan tegenover de woning als actiefpost de hypothecaire schuld als passivum, zodat er voor de betrokkenen per saldo nog geen vermogensmutatie heeft plaatsgevonden.

De opstelling van de diverse inkomensbronnen is dan ook zeer misleidend. De A.O.W.-uitkering, de op jeugdige leeftijd verkregen pensioenrechten, de inkomsten uit adviseurschappen en de huurwaarde van de eigen woning zijn ofwel inkomsten waarvan de betekenis gering is, ofwel worden sterk voor alle categorieën in de bedrijfs- of beroepsfeer; een generalisering, waar de heer Bakker zich schuldig aan maakt, geeft daarom ook een vertekening van de feitelijke situatie.

De heer Bakker bewijst de zelfstandige ondernemers en de beoefenaren van het vrije beroep dan ook een slechte dienst met zijn voorstelling van zaken. Indien hij stelt, dat een uitbreiding van de oudedagsvoorziening door middel van verzekering niet aantrekkelijk zou zijn, verkondigt hij bovendien een geheel onjuiste mening. Hij had moeten weten dat de verzekering door middel van zuivere lijfrente geleidelijk aan betekenis heeft ingeboet en plaats heeft moeten maken voor de kapitaalverzekering met lijfrenteclausule, waarbij het recht op premie-aftrek volledig behouden blijft. Deze vorm van verzekering laat de belanghebbende ook geheel vrij om op de einddatum van de verzekering een bij de persoonlijke omstandigheden passende bestemming aan het verzekerde kapitaal te geven. Het is ook allesbehalve een illusie, zoals de heer Bakker doet voorkomen, dat de premie-aftrek tot een reële belastingbesparing zou leiden. Ieder, die zijn vermogensvorming in eigen beheer wil houden, moet wel een zeer hoge rente van zijn kapitaal maken om gelijkwaardige resultaten te bereiken. Door de heffing van inkomstenbelasting over de gekweekte rente en van vermogensbelasting over de bron zelf, is de reële rente in de meeste gevallen met 1½ pCt. al ruim berekend.

Een vervroeging van de pensioneringsdatum tot de 60-jarige leeftijd acht de heer Bakker niet waarschijnlijk in verband met de hoge lasten die aan een vervroegde pensionering verbonden zijn. Er zijn echter verschillende grote ondernemingen (o.a. de B.P.M.), die hiertoe reeds besloten hebben. Men moet op daarbij echter niet, zoals de heer Bakker doet, alleen op de hogere kosten letten, doch daartegenover ook de grote voordelen van een tijdige verjonging van het personeelbestand in aanmerking nemen.

Verzekeringen met aandeel in de winst geven inderdaad

UW AANDEEL
IN DE TOEKOMST
„INTERUNIE”

Vraag Uw bank
of commissionair

(advertentie)

geen waardevast pensioen. Die illusie heb ik ook nimmer gekoesterd. Het is slechts een vorm van verzekering, die mij het vermelden waard leek.

De gevolgtrekking van de heer Bakker, dat er een vaste grens voor de premie-aftrek moet blijven bestaan, acht ik volledig ongemotiveerd. Op grond van de door hem aangevoerde argumenten kan deze conclusie niet staande worden gehouden. Zij wordt bovendien gelogenstraft door het feit, dat er van de zijde der beoefenaren van het vrije beroep e.a. regelmatig aandrang op de Minister wordt uitgeoefend om een bevredigende regeling voor de premie-aftrek te verkrijgen. Het vraagstuk van de oudedagsverzorging voor deze categorie is veel gecompliceerder dan de heer Bakker het heeft voorgesteld en zal in volle omvang blijven bestaan, indien voor de premie-aftrek geen bevredigende regeling wordt gevonden, alle fiscale faciliteiten en inkomensbronnen, die de heer Bakker ten tonele voert, ten spijt.

's-Gravenhage.

Drs. O. C. DE BOER.

TELEVISIEBEZIT HANGT SAMEN MET
WELSTAND

In „E.-S.B.” van 11 mei 1960 komt de heer J. E. Nater tot de conclusie, dat in *Den Haag* nauwelijks enig verband tussen welstand en televisiedichtheid valt te constateren. Zijn bijdrage heeft ons ertoe aangezet te duinksteren. Zijn bijdrage heeft ons ertoe aangezet te duinksteren. Zijn bijdrage heeft ons ertoe aangezet te duinksteren. Zijn bijdrage heeft ons ertoe aangezet te duinksteren. Zijn bijdrage heeft ons ertoe aangezet te duinksteren.

meer TV dan onder de lagere. Het materiaal, waarop onze conclusie steunt, is van een andere aard dan dat waarover de heer Nater kon beschikken. Moest de heer Nater zich beperken tot Den Haag; het NIPO verschaft ons gegevens voor heel Nederland. Moest de heer Nater als maat voor de welstand het percentage gezinshoofden, dat in 1956 meer dan f. 6.000 inkomen genoot per bepaalde woonwijk nemen, het NIPO-materiaal stelt ons in staat meer rechtstreeks en scherper te relateren aan welstand en inkomen. Ons materiaal komt uit a-selecte steekproeven onder huishoudingen over het gehele land verdeeld, door het NIPO getrokken in de loop van 1959. Elke week werden ca. 240 woningen bezocht. Bij elk interview (met het gezinshoofd) werd o.a. gevraagd naar het gezinsinkomen, geconstateerd of er een TV-toestel in huis was en de welstand vastgesteld. De welstand, in de wandeling wel „socio-economische” indeling genoemd, wordt geregistreerd door de NIPO-enquêteur zelf. Deze indeling is niet alleen gebaseerd op inkomen en beroep, maar ook op status, levensstijl e.d.

Om draait technische redenen hebben we uit dit landelijk representatieve enquêtemateriaal twee niet geheel gelijke perioden beschouwd: a) analyse tussen TV-bezit en welstand is gebaseerd op de weeksteekproeven van het 2e, 3e en 4e kwartaal 1959 (totaal n = 9.466) en b) analyse tussen TV-bezit en inkomen is gebaseerd op de weeksteekproeven van het 2e en 3e kwartaal 1959 (totaal n = 6.221). Hoewel de welstandsindeling vager is dan de inkomensindeling, hangen beide vanzelfsprekend samen. Na de 9.466 vraaggesprekken in het 2e t/m 4e kwartaal van 1959 bleek het onderstaande verband:

Welstandsgroep	Mediaan inkomen bij:
Welgestelden	f. 10.000 - f. 15.000
Middenklasse	f. 6.000 - f. 7.000
Volksklasse B	f. 4.000 - f. 5.000
Volksklasse A	f. 3.000 - f. 4.000

Verder komen uit deze 9.466 interviews te voorschijn 1.872 of 20 pCt. woningen met TV. Dit komt overeen met ca. 540.000 TV-woningen op de ruim 2,7 mln. technische woningeenheden. De P.T.T. had per 1 oktober 1959 530.073 en per 1 november 1959 549.556 TV-toestellen geregistreerd. Per welstandsgroep waren de cijfers als volgt:

Welstandsgroep	Bezit TV in pCt.
Welgestelden	29
Middenklasse	23
Volksklasse B	19
Volksklasse A	12

Het is duidelijk, dat deze cijfers tot de conclusie moeten leiden, dat welstand en TV-bezit samenhangen. Maar wellicht is iemand geneigd te veronderstellen, dat de NIPO-enquêteur als belangrijke factor voor de bepaling van de welstand van ondervraagde, het bezit van een TV-toestel beschouwt. Daarom willen wij ook graag het rechtstreekse verband tussen TV-bezit en inkomen geven. Op de 6.221 random getrokken woningen in de periode van het 2e en 3e kwartaal 1959 werden 1.137 woningen met televisietoestellen aangetroffen. Dit komt neer op een „TV-penetratie” van 18 pCt. of ca. 490.000 woningen met televisie (de P.T.T. had per 1 juli 1959 489.650 kijkgeldvergunningen geboekt). De verdeling over het gezinsinkomen van het TV-bezit blijkt als volgt te zijn:

Inkomen per jaar	Aantal ondervraagden	Bezit TV	
		abs.	pCt.
Minder dan f. 4.000	1.016	119	11½
f. 4.000 - f. 6.000	2.214	392	17½
f. 6.000 - f. 9.000	1.039	229	22
Meer dan f. 9.000	427	101	23½
Inkomen niet opgegeven	1.525	296	19½

Wij hebben hier te maken met een groep mensen, die hun inkomen niet wensten op te geven. Uit anderen hoofde is echter bekend, dat deze mensen in relatief grotere mate behoren tot de hogere inkomensgroepen. Wij mogen dus concluderen, dat ook hier het positieve verband tussen TV-bezit en inkomen duidelijk is en bijv. een χ^2 toets leidt tot verwerping van de hypothese dat er geen verband bestaat.

Amsterdam.

Drs. HENK LANGE.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

De situatie op de geldmarkt wordt de laatste weken gekenmerkt door het ontbreken van buitenlandse invloeden en van enig ingrijpen der monetaire autoriteiten. De aan zichzelf overgelaten markt gaat gebukt onder een druk van wat men op het eerste gezicht een verpletterende geldruimte zou mogen noemen. Dit uit zich in omvangrijke binnenlandse kasmiddelen bij de banken. Tegoeden van deze instellingen bij de Centrale Bank boven de f. 800 mln. komen slechts bij hoge uitzondering voor; volgens de laatste weekstaat van De Nederlandsche Bank

bedroeg het saldo der banken zelfs f. 881 mln. Op het moment, dat de lezer zijn lijfblad openslaat, zal er echter veel zijn veranderd. De uitbreiding van de bankbiljetten-circulatie zal haar aanval hebben gedaan en de storting op de Staatslening zal voor verdere afroming zorgen. Deskundigen zijn zelfs van mening, dat in de periode hierna een tekort dreigt, tenzij het door verdere repatriëring van buitenlandse uitzettingen zou worden opgevangen. Vooralsnog echter ligt veel geld werkeloos. De activiteit op de markt is bijzonder gering.

Kapitaalmarkt.

De publikatie van de betalingsbalans op kasbasis over het eerste tot en met het derde kwartaal 1960 stelt, wat het effectenverkeer betreft, in staat tot samenstelling van onderstaand overzichtje:

Drie kwartalen	Binnenlandse effecten	Buitenlandse effecten
	(in mln. glds.)	
1958	1.002	— 42
1959	1.152	— 171
1960	894	— 218

De vergelijking wordt enigszins gestoord doordat in de cijfers over 1959 de transactie van Koninklijke/Shell met Canadian Eagle Oil Company is verscholen. De effectenuitvoer, die hiermede verband hield, opgenomen onder de binnenlandse effecten, wordt in de totale kapitaalbalans gecompenseerd door een verhoging van de post investeringen in het buitenland. De cijfers van de binnenlandse effectenuitvoer in bovenstaand staatje zijn hierdoor echter enigszins misleidend. Men zou immers tot een daling van de kapitaalimport uit hoofde van verkoop van Nederlandse effecten naar het buitenland concluderen, doch t.a.v. 1959 is er waarschijnlijk sprake van een stijging, tenminste wat het „normale” effectenverkeer in de arbitrage betreft. De belangstelling van Nederlandse beleggers voor buitenlandse fondsen blijft stijgende.

De cijfers van de openbare emissies in oktober zijn als gevolg van de Staatslening met een sprong omhoog gegaan. Aan aandelen is f. 5 mln., aan obligaties f. 377 mln. geëmitteerd. De lagere publiekrechtelijke lichamen blijken te vroeg van start te zijn gegaan. De lening Zuid-Holland kon ten volle worden toegewezen.

Philips wist in de eerste negen maanden van 1960 de netto-winst op f. 271 mln. te brengen, tegen f. 210 mln. in dezelfde periode van 1959. In procenten van het eigen vermogen een stijging van 13,7 op 15,3. Ook de netto-resultaten van Koninklijke/Shell in het eerste tot en met het derde kwartaal 1960 verbeterden als gevolg van een omkeer in de beweging in het laatste kwartaal, nl. van £ 126,9 mln. tot £ 129,1 mln. In het algemeen trouwens bericht het bedrijfsleven met een enkele uitzondering betere resultaten. Wij noteerden o.a. Koudijs Voederfabrieken, Ned. Amerikaanse Fittingfabriek, Bensdorp Internationaal, Papierfabriek Gelderland, Behangsel-fabriek Sanders, Hagemeijer, Menko, Vromen Papier, Kromhout, Frdal, Thomsen's Havenbedrijf, Houthandel v/h Bontekoning en Aukes, Zeeuwsche Confectiefabrieken. Deze opsomming illustreert dunkt mij, dat het gebruik om tussentijds de wereld van de gang van zaken kennis te geven, onder invloed van de gunstige conjunctuur be-slist toeneemt.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	4 jan. 1960	H. & L. 1960a)	18 nov. 1960	25 nov. 1960
Algemeen	372	438 — 317	400	398
Intern. concerns	547	661 — 462	570	570
Industrie	268	360 — 231	338	332
Scheepvaart	187	189 — 149	172	172
Banken	190	238 — 177	220	219
Cultures enz.	154	160 — 134	152	151

Bron: A.N.P.—C.B.S.

Aandelenkoersen.

Kon. Petroleum	f. 179,20	f. 124,90	f. 126,60
Unilever	809	802½	796
Philips	835½	1.204	1.215
A.K.U.	514	475	462
Kon. Ned. Hoogovens .	900	853	830
Van Gelder Zn.	270	334¾	329
H.A.L.	186½	142¾	143½
Amsterd. Bank	340	407	397
Ver. H.V.A. Mij-en ...	166	149	147½

New York.	4 jan. 1960	18 nov. 1960	25 nov. 1960
Koersgem. aand.			
Dow Jones Industrials	679	604	606

Effectieve rendementen obligaties.

	Gem. looptijd	8 jan. 1960	18 nov. 1960	25 nov. 1960
3 pCt. Invest. cert. .	3½ jr.	3,73	3,49	3,51
4¼ pCt. Ned. 1959 ...	12 jr.	4,48	4,33	4,34
3¼ pCt. Ned. 1955 I .	17 jr.	4,31	4,15	4,15

a) Zo nodig herleid voor kapitaalswijzigingen (emissies, bonus-sen enz.).

Bron: Amsterdamsche Bank, Wekelijkse Rendements- en Koers-vergelijking.
C. D. JONGMAN.

Voor vacerende functies en beschikbare krachten

op hoog niveau zijn de advertentiekolommen van „Economisch-Statistische Berichten” het aangewezen medium:

1e) Omdat Uw annonce onder de aandacht komt van stafpersoneel in de grote bedrijven.

2e) Omdat Uw annonce wordt gelezen door diegenen, die de zakelijk belangrijke beslissingen nemen, of daarbij van grote invloed zijn.

verschijnen!

★ Te bestellen bij Uw boekhandelaar dan wel rechtstreeks bij de uitgever N.V. Koninklijke Nederlandse Boekdrukkerij H. A. M. Roelants Afd 8 te Schiedam.

Moderne levensverzekering met aandeel in de winst en extra risicodekking zonder extra premie

ZWITSERSE MAATSCHAPPIJ VAN LEVENSVZERKERING EN LIJFRENTÉ

Kantoor voor Nederland: Herengracht 500, Amsterdam-C.
Tel. 37171 - 35095

Vraagt offerte - óók voor personeelsverzekering!

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP

DRUKKERIJ DE SPAARNESTAD

gevestigd te Haarlem

UITGIFTE van

nominaal f 2.000.000,—

4¾ pCt. 15-jarige in gewone aandelen

N.V. Vereenigd Bezit van Aandeelen

N.V. Drukkerij De Spaarnestad

converteerbare obligaties,

in stukken groot nominaal f 1000,— aan toonder.

Ondergetekende bericht, dat zij de inschrijving op bovengenoemde obligaties, uitsluitend voor aandeelhouders, openstelt op

VRIJDAG 9 DECEMBER 1960,

bij haar kantoren te Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en Haarlem,

tot de koers van 100 pCt.,

op de voorwaarden van het prospectus d.d. 28 november 1960.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten zijn verkrijgbaar bij de kantoren van inschrijving.

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

Amsterdam, 28 november 1960.

argentinië

Hebt U zakelijke belangstelling voor Argentinië, wendt U zich dan tot onze bank. Onze nieuwe affiliatie, de **Banco Tornquist**, staat U in Argentinië ter zijde. De gemengd Nederlands-Argentijnse leiding waarborgt de behartiging van specifiek Nederlandse belangen en baant gelijktijdig de weg naar het hart van het Argentijnse bedrijfsleven.

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ

Alle bankzaken: over het hele land - over de hele wereld

Efficiency

bespoedigt
Uw contacten
met gegadigden

★

Indien
Uw telefoonnummer
in Uw annonce
moet worden
opgenomen,
vermeld dan
tevens het

NETNUMMER

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van:

Prof. P. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart,
Prof. J. Zijlstra.

★

Abonnementsprijs f. 22,50;
fr. p. post f. 23,60; voor stu-
denten f. 19.—; fr. per post
f. 20,10.

★

Abonnementen worden aan-
genomen door de boekhandel
en door uitgevers

**DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM**

vacatures

De Algemene vereniging voor de Centrale verwarmings Industrie (A.C.I.) te 's-Gravenhage wenst ter versterking van haar staf naast de reeds bestaande technische afdeling aan te trekken een

jong econoom

Deze zal in nauwe samenwerking met de algemeen secretaris belast worden met een aantal gespecialiseerde taken, waaronder in de eerste plaats vallen het medewerken aan en het verzorgen van vakbladen en andere periodieke uitgaven. Daarnaast zal het tot zijn taak behoren publicaties op bedrijfseconomisch terrein te doen verschijnen.

Voor deze functie zijn naast gevoel voor techniek stylistische gaven vereist.

Het betreft hier een functie, welke qua omvang belangrijke perspectieven biedt voor iemand, die bereid is zich in te werken in de bedrijfs-economische problemen van deze sector van het bedrijfsleven.

Personen, die voor deze functie in aanmerking komen, zullen in een vertrouwelijk onderhoud nadere gegevens kunnen verkrijgen.

Een proeve van handschrift - niet met ballpoint - dient bij de sollicitatie te worden ingesloten.

Brieven met pasfoto en volledige inlichtingen omtrent opleiding, ervaring, levensloop en reden van sollicitatie onder no 754 te richten aan het Amsterdams Psychotechnisch Laboratorium, o.l.v. dr. Ph. M. van der Heijden, Verdijkstraat 6, Amsterdam-Z.